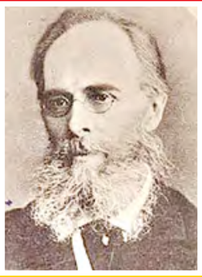

ТИКИС ЦИЙФÆНДИ ТАРФУНÆЙ КУ УА, УÆДДÆР МИСТИТÆБÆЛ ГЪУДИ КÆНУЙ!..

Александр ПОТЕБНЯ (1835-1891), уæрæсейаг номдзуд æвзагæртасæг: «Еугур адæмтæй еу адæм исаразæн ку уайдæ, уæд исæфт æрцæуидæ еугурадæмон гъуди. Берæ еуæй байеввæн куд ес? Зæгъæн, адæймагæн ниууадзæ айдагъдæр цæстæй уинуни кенæ урзæй æсгаруни фадуат. Уæд е бæлах нæ уидæ? Адæймаг цæмæй цæра, уой туххæй æй гъæуй æндæр адæймæгутæ, адæм цæмæй цæронцæ, уомæй ба сæ гъæуй æндæр адæмтæ...»

Цæун райдæдта 1993 анзи мартъий

0+

Дигорæ

№32 (1001) 2025 анзи 23 август – сухи мæйæ

Аргъ 1 туман

НÆ БÆРÆГБÆНТТÆ – НÆ РАЗÆНГАРДГÆНÆГ ÆМА НИФСДÆТТÆГ ЦИЙНÆДЗИЙНАДÆ!..

АДÆМИ АМОНД - ФИДИБÆСТИ КАДÆ!..

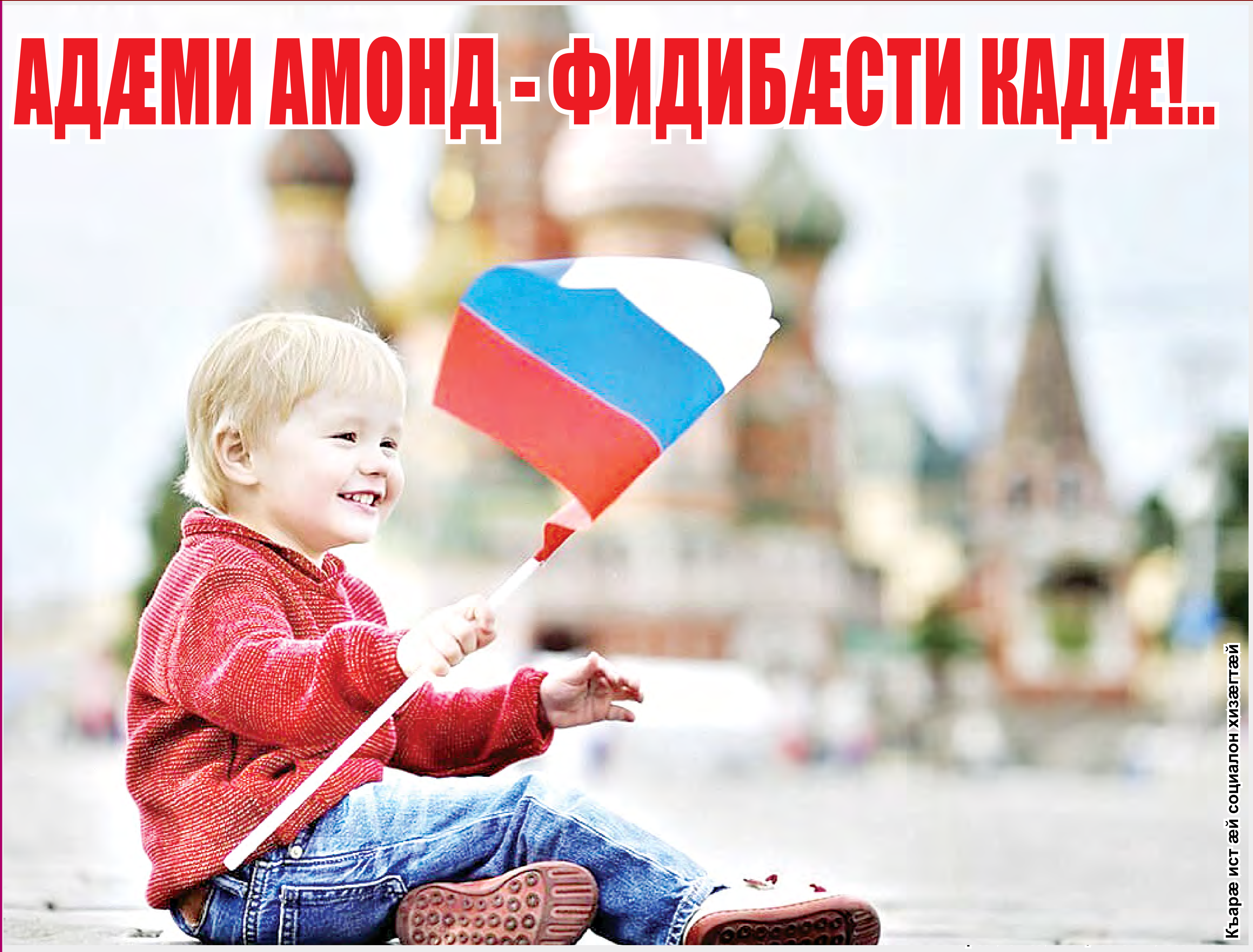

Къарæ ист æй социалон хизæнтæй

Æзинæ, 22 августи бæрæггонд æрцудæй нæ Фидибæсти кадгиндæр бæрæгбæнттæй еу – Уæрæсей Федераций Паддзахадон турусай Бон. Уой фæдбæл нæ республики цæрæг еугур адæмихæттити минæвæрттæн дæр зæрдиагæй райарфæ кодта Цæгат Иристони Сæргълæууæг **Сергей Меняйло**. Нæкæси, æхецæн дæр аци бæрæгбон уæлдай æхцæуæн æй – 22 августи æй æ райгурæн бон. Никки цийнаг ба ин аци анз æй – исæнхæст ибæл æй фондз æма æртинсæй анзи. Зæрдиагæй ин арфæ кæнæн, æнæнез, царди еугур хуарздзийнæдтæй дæр хайгин куд уа.

Уæрæсей паддзахадон турусай Бони фæдбæл æ арфи нистауæни Сергей Меняйло уотæ бахахæ кодта:

– Нæ бæсти аци ахсгиаг символæн ес агъазиау ахедундзийнадæ, е æвдесæн æй нæ намусгин историй æнæферонхгæнгæ цаутæн, нæ берæ национ паддзахади удварни сæйрагдæр хæзнатæн, туруса устур кадæ кæнуй нæ евгъудæн æма нæ нифсгунæй кæсун кæнуй нæ рохс исонибонмæ.

Уорс-цъæх-сурх туруса Уæрæсей герб æма гимни хæццæ ирд æвдесæн æй нæ федар еудзийнадæн, игурун нæмæ кæнуй дуйней устурдæр æма тухгиндæр паддзахæдтæй сæ еуей цæргутæ ке ан, уой фæдбæл сæрустурдзийнади æнкъарæнтæ. Мах, уæрæсейæгти, æнгом бæттуй еу историон хъисмæт, еудадзуг турнундзийнадæ нæ еумæйаг хæдзарæ рæсугъддæр, федардæр, гъæздугдæр æма æдасдæр кæнунмæ. Уомæн æвдесæн ба æнцæ нæ бæгъатæр æфсæддонтæ, етæ нæ паддзахадон турусай бунмæ усхъæй-усхъæмæ федар лæуунцæ цифуддæр знаги нихмæ тохи.

Хъазар æмбæлттæ! Федарæй ми æруагæс кæнуй, идарддæр дæр зæрдиагæй ке архайдзинан, цæмæй нæ Фидибæсти гъуддæгутæ цæуонцæ бонæй-бонмæ, анзæй-анзмæ хуæздæрæй-хуæздæргæнгæ, хъазауатон куст кæндзинан нæ Фидибæсти кади æма нæ адæми амонди сæрбæлтау, кæрæдзей хуарздзийнадæмæ цæстуарзонæй бæлдзинан.

***

Уæрæсей Паддзахадон турусай Бони фæдбæл Цæгат Иристони дзиллæн зæрдиагæй райарфæ кодта нæ республики Парламенти Сæрдар **Тускъати Таймораз** дæр:

– Аци бæрæгбон æй нæ берæнацион адæми федар бастдзийнади, нæ бæсти хуæдбарæдзийнадæ, сæребарæдзийнадæ æма бæрзонд кади æвдесæн.

Уæрæсейаг æртæхузон туруса фæууингæй, адæймаги зæрди райгурунцæ рæсугъд æнкъарæнтæ, сæрустурдзийнадæ, фæззиннуй имæ нæуæг хъæуритæ. Нæ паддзахадон туруса æй нæ цæргути патриотизми, удварни, берæвæрсуг искурдиæдти, профессион дæснидзийнади сæйраг нисанеуæг. Турусайæн кадæ кæнгæй, куд гъæуама не 'римæсæн нæ раздæри фæлтæрти таурæхъти дзоруйнаг тугъдон æма фæллойнадон æскъуæлхтдзийнæдтæ... Куд раздæр, уотæ нур дæр уæрæсейæгтæ кæнунцæ хъазауатон фæллойнæ, архайунцæ Райгурæн бæсти технологон æма хуæлци æдасдзийнадæ бæрзонддæр къæпхæнмæ исесунбæл. Еци-еу рæстæг нæ бæгъатæр æфсæддонтæ айнæг къæдзæхи хузæн æнæфæккеугæй лæуунцæ, мах басæттунмæ сæ бицъинæг ка 'скъунуй, еци лæборгути нихмæ. Не 'фсæддонти æхсарæ, уоди гъомус æма лæгдзийнадæн нæййес æмбал! Махæй алкæмæн дæр æ ихæс æй Райгурæн бæсти хуарздзийнадæбæл архайун, фулдæр кæнун æ културон æма историон бунтæ, уарзун æй зæрдæй, патриотизм æма бийнонти удварни традицион хæзнатæбæл гъомбæл кæнун нæ фæсевæди.

ÆХЦÆУÆН ХАБÆРТТÆ

ИРÆЗТИ НАДБÆЛ ЦÆУН ÆНЦОН НÆЙ

Евгъуд анзи бæрæггæнæнтæмæ гæсгæ, нæ республики рæуæг промышленности кустуæттæ æфтуйæгтæ райстонцæ еу миллиард сомемæй фулдæр.

Регионалон экономики аци къабазæ цæуй ирæзти надбæл. Зæгъæн, анзи райдайæнæй косун райдæдтонцæ, сæ фæрæзнитæ, сæ гæнæнтæ аллихузи кæмæн æнцæ, уæхæн дæс минкъий æма рæстæмбес кустуати.

Фæсарæйнаг компанитæ – нæ бæсти экономики ци бунæттæ ахæстонцæ, уордигæй ку рацудæнцæ, уæд сæ нæхе амалгъонтæ раугон-циуонæй байахæстонцæ.

Экономикон къабази ирæзти надбæл цæун æнцон нæй, берæ аллихузон ацъагъуитæ си гъæуй. Уомæ гæсгæ ба берæвæрсуг паддзахадон агъаз лæвæрд цæудзæнæй, косун ке фæндуй, уонæн, зæгъæн, амалгъонтæн пайда удзæнæй национ проект «Ерисгъон æма пайдайаг экономикæ»-йи архайун.

СУБСИДИТÆ – ГЪÆУУОН ХÆДЗАРАДИ КУСТУÆТТÆН

Гъæууон хæдзаради къабази ка косуй, еци республикон компанитæй цалдæремæн фæстаг рæстæги субсидити хузи лæвæрд æрцудæй 124 миллион сомемæй фулдæр. Еци фæрæзнитæй кустуæттæ аразунцæ донхуарæги системитæ.

Уой туххæй фегъосун кодта Цæгат Иристони Сæргълæууæг æма Хецауади пресс-службæ.

Уой минæвари дзубандимæ гæсгæ, еци фæрæзнитæ хуæрзæрдæмæ ахедунцæ гъæуунхæдзарадон товаруадзгути архайдбæл.

Зæгъæн, компани «Виноградарь Кавказа» еци паддзахадон агъази фæрци донхуарæги системæ аразуй сæнæфсерæдæнтти 260 гектаребæл. Кустуат «Де Густо»-йи ба субсидий фæрæзнитæ нисангонд адтæнцæ 154 гектаребæл донхуарæги системæ исаразун æма 628 гектаребæл донпурхгæнæн машинтæ æрæвæрун.

Ке зæгъун æй гъæуй, нуртæккæ æнхъуæт бæнттæ æма уарунти кадавар рæстæги мелиораций ефтонгæрзтæ уæлдай ахсгиаг æнцæ.

Амунд субсидитæ регионни агропромышленнон комплексæн дехгонд цæунцæ национ проект «Хуайраги æдасдзийнадæн – технологон бундор»-и уагæвæрдмæ гæсгæ.

КАТОН Хестæр, номдзуд рагонромаг политик æма финсæг: «Адæймаги цард æфсæйнаги хузæн æй: гъуддаги си ку пайда кæнай, уæд фехсуйун райдайуй, ку нæ си пайда кæнай, уæдта ‘й изгæ бахуæруй...» Аци курухон фæдзæхст ни алкедæр æ зæрдæбæл ку даридæ, уæд цард дæр цæйбæрцæбæл цæмæдессагдæр уидæ...

ЛÆГАУ ЛÆГ Æ АДÆМИ РАЗИ ÆХЕ ИХÆСГИНБÆЛ НИМАЙУЙ ÆМА УОТЕМÆЙ АРХАЙУЙ!..

ÆХСАРГИН КА УА, РАЗДЗÆУÆГÆН ДÆР Е БÆЗЗУЙ!..

Зундгонд куд æй, уотемæй Уæрæсей Президент Владимир Путини унаффæй федаргонд федералон проект «Бæгъатæрти рæстæг»-и фæлгæти нæ республики æнхæстгонд цæуй ахурадон программæ «Æхсаргин Иристон».

Уоми архайгутæн æрæги арæзт æрцудæй сæрмагонд фембæлд. Дзубанди си цудæй сæ идарддæри ахурти æма архайди фæдбæл фарстатæбæл. Зæрдиаг арфитæ син ракодтонцæ (видеобастдзийнади фæрци) республики Сæргълæууæг **Сергей Меняйло**, Цæгат Иристони Хецауади Сæрдар **Дзанайти Барис**, республики фæллойнæ æма социалон ирæзти министр, Уæрæсей Бæгъатæр **Абайти Юри** æма Президентон Академий паддзахадон разамунди уæлдæр скъолай директор **Олег Кондратенко**.

– Мах нæ кæрæдзей хуарз зонæн, уомæн æма еу гъуддаг æнхæст кæнæн, – загъта æ радзубандий Сергей Меняйло. – Мæнæй æруагæс кæнуй, уæ къохи алцидæр ке бафтуйдзæнæй. Нæ сæйрагдæр нисан æй сæрмагонд æфсæддон операций архайгутæн аккаг кусти бунæттæ иссерун, цæмæй, ци зонундзийнæдтæ райстайтæ, етæ Иристон æма нæ бæсти хуарздзийнадæн фæппайда уонцæ!

Æдеугурæй проекти архайунмæ сæ курдиæдтæ балæвардтонцæ 385 адæймаги. Етæ ‘нцæ сæрмагонд æфсæддон операций архайгутæ æма ветерантæ. Уони ‘хсæнæй равзурстонцæ 157 адæймаги. Идарддæр æхсæнадон совети иуонгтæ ‘ркастæнцæ республикон ахурадон программæ «Æхсаргин Иристон»-и кандидаттæй алке бæрæггæнæнтæмæ дæр. Æма гъæлæскæнуни хатдзæгтæмæ гæсгæ, уонæй 32 иссæнцæ кæронбæттæни уæлахездзаутæ æма архайдзæнæнцæ комплексон ахурадон программи. Сæ еугуремæ дæр ес уæлдæр ахурадæ, æнцæ Иристони цæргутæ.

Программæ арæзт цæуй Президентон академий паддзахадон разамунди уæлдæр скъолай агъазæй – æ минæвайрадæ ‘й нæ региони. Программæ «Æхсаргин Иристон» ци косæг къуар бацæттæ кодта, етæ рацудæнцæ сæрмагонд ахуртæ æма бæлвурдæй базудтонцæ, уæхæн программитæ куд аразгæ ‘нцæ, уой.

Къурси фæлгæти нисангонд æрцудæнцæ ахуради сæйрагдæр къабæзтæ, паддзахадон политикæ æма паддзахадон разамунди системæ; экономикæ æма финанстæ; регионалон æма муниципалон разамунд; разамунди нуриккон технологитæ.

Ахурадон программæ ‘й гъæздуг æма алливæрсуг: стажировкитæ, идарддзæф къурситæ, адæймаги ирæзти мадзæлттæ æма культурон хъæппæрестæ.

Еу хатт ма уой зæгъуйнаг ан, æма республикон паддзахадон программæ «Æхсаргин Иристон» арæзт æй, сæрмагонд æфсæддон операций архайгутæ æма ветерантæй бæрзонд цæттæдзийнадæй æнхæст æма гъуддагзонæг разамонгутæ бацæттæ кæнун, цæмæй сæ бон косун уа паддзахадон хецаудзийнади оргæнти, аллихузи организацитæ æма региони æхсæнадон еугæндти.

ÆДЗАРД ТУГЪДОНИ КЪАРÆ – НАМУСИ МУЗЕЙИ

Сахар-бæгъатæр Севастополи бæрæгастæу ци музей «Уæрæсей бæгъатæртæ: тухæ – еудзийнади» ес уоми æрæги æвæрд æрцудæй не ‘мзæнхон æдзард тугъдон Хугати Радислави къарæ дæр.

Экспозици арæзт æрцудæй, Уæрæсей Бæгъатæри майдан «Сугъзæрийнæ Стъалу» ка райста, уони кадæн.

Хонсариристойнаг тугъдон, 33-анздзуд **Хугати Радислав** фæммард æй 2022 анзи 27 мартъий Украини сæрмагонд æфсæддон операций архайгæй. Е службæ кодта мотоæхсæг полкки.

Еци бон Мариуполбæл тугъдтити рæстæг Хугай-фурти къуар бахаудтæй зин уавæри. Дууæ тугъдони фæццæфтæ ‘нцæ, æма син Радислав фиццаг агъаз бакодта. Бардзурд равардта, кæми адтæнцæ, уордигæй фæстæмæ рацæуни туххæй. Фал лæдæрдтæй, разæй цæугутæ æдас ке нæ уодзæнæнцæ, уой. Æма уæд исфæндæ кодта знагбæл сайдæй рацæун: Иристони турусай хæццæ размæ рахезгæй, æхсун райдæдта знæгти, цæмæй етæ уомæ се ‘ргом раздахонцæ. Уомæй фæййервæзун кодта е ‘мбæлтти. Æ къуари тугъдонтæ еци уавæри исарæхстæнцæ æма знаги ниддæрæн кодтонцæ.

Мариуполбæл тугъдтити Хугати Радислав алæмæти лæгдзийнадæ ке равдиста, уой туххæй ин Уæрæсей Президент **Владимир Путин** исаккаг кодта Уæрæсей Бæгъатæри ном (æ фæсмæрдæ).

2024 анзи æ райгурæн Къуасайи ба ин æвæрд æрцудæй мемориалон циртдзæвæн.

Хугати Радислави рохс ном цитгийнагæй байзайдзæнæй историй. Нæ бæгъатæртæ нæ дзиллити зæрдити фæлтæрæйфæлтæрмæ цæрдзæнæнцæ, се ‘скъуæлхтдзийнæдтæ син сæрустурæй имисдзæнæнцæ.

СÆРМАГОНД ÆФСÆДДОН ОПЕРАЦИЙ ВЕТЕРАНТÆ ÆМА БИЙНОНТÆН

Нæуæгарæзт фæсевæдон æзмæлд «Топаз»-и волонтертæ сæрмагонд æфсæддон операций ветерантæ æма сæ бийнонтæй еудадзугдæр есунцæ сæ сагъæссаг фарстати фæдбæл курдиæдтæ. Æзмæлд исаразгутæ æнцæ **Валерий Васильев, Кæркусати Иракли** æма **Годжицати Сослан**, сæрмагонд æфсæддон операций ветерантæ, æма си алкæмæн дæр ес æхе уæззау тугъдон ирисхъæ.

Валерийбæл цæуй авд æма инсæй анзи, Рязани уæлдæр уæлдæфон-десантон училищей рауагъдон, фиццаг бæнттæй адтæй тугъди цæхæри. Æригон командир е ‘мбæлтти къуари хæццæ авдемæй байахæстонцæ æнцайæн пункт Харькови облæсти, хуарзæнхæгонд æрцудæй Суворови майданæй, 2022 анзи октябри фæцæй уæззау цæф, ку исдзæбæх æй, уæд демобилизаций фæсте исæздахтæй Иристонмæ, Иракли æма Сослани хæццæ сæ хъауритæ æрбаеу кодтонцæ, æма æновудæй бавналдтонцæ иннæ ветерантæн æма сæ бийнонтæн сæ цардиуаги сагъæсти агъаз кæнуни туххæй косунмæ.

– Æрхæсдзинан уæхæн дæнцæ: ветерани седзæргæсæн æ хæдзари сæр тæдзуй, мах уой ку базудтан æ курдиадæй, уæд нæ волонтертæ æркастæнцæ уавæрмæ, еумæ банимадтан хæрзти бæрцæ, уæдта гæгъæдитæ балæвардтан республики хецауадæмæ. Фæрæзнитæ радех кодтонцæ, æма силгоймаги цæрæнуатмæ волонтертæ базилдæнцæ, – зæгъуй Валерий Васильев.

– Мæхецæн мин куд фæййагъаз кодтонцæ «Фидибæстæ гъæуайгæнгутæ»-йи фонди иуонгтæ, уотæ гъæуама агъаз кæнон æз дæр, сæрмагонд æфсæддон операций архайгæй ка фæммард æй, уони ниййергутæ, бийнойнæгтæ, уæдта сæ сабийтæн, – зæгъуй Кæркусати Иракли.

Лæхъуæн æй, бархеуонтæй Харьков райсунбæл тугъдтити 2022 анзи феврали фиццæгти æмрæнгъæ ка архайдта, уонæй. Уой фæсте арæзт æрцудæй «Аланий батальон», æма тох кодта Запорожьей облæсти.

Сæрмагонд æфсæддон операций ветеран Годжицати Сослан адтæй еугуруæрæсеуон конкурс «Памяти героев верны!»-йи архайæг. Финсуй æмдзæвгитæ, заруй, цæгъдуй гитарæбæл, уарзуй спорт. Батальон «Сармат»-и службæ кодта 2022 анзи октябри мæйæй фæстæмæ, декабри мæйи ба ибæл фехалдæй фестæг æфсади нихмæ минæ... Аци æртæ лæхъуæни æнцæ хецæн агъазиау æрмæгутæ кенæ киунугутæ сæбæл ниффинсуни аккаг, зиндзийнæдти сæрти рахезгæй, нур тундзунцæ сæхе хузæнттæн, уæдта, æ цард æрдæгбæл кæмæн раскъудæй, уони бийнонтæн агъаз кæнунмæ. Сæ есæнбунат æрбунат кодта Дзæуæгигъæуи «Фидибæстæ гъæуайгæнгути»-й хæдзари, Дзанай-фурти гъæунги 69-аг номери. Фарстатæ бæлвурд базонуни фæдбæл ма ес бацæуæн сахари Интернационалон гъæунги 93-аг номери «Æхсæнадон организацити хæдзарæмæ». Бастдзийнади телефон 8-(8672)-54-88-89.

Аци фарси æрмæгутæ бацæттæ кодта БИЧИЛТИ Алетæ.

Зундгонд ахургонд, Цæгат Иристони Хетæгкати Къостай номбæл паддзахадон премий лауреат Хъусати Измаили фурт Генрий райгурдбæл 21 августи исæнхæст æй дæс æма цуппаринсæй анзи (1935-2019).

ЗÆНХÆН ЦИ ФÆУУАЙ, УОЙ ДИН ФÆУУОДЗÆНÆЙ!..

Советон доги ахурдзаутæ ма гъуди кæндзæнæнцæ, уæд алли скъолайæн кæд нæ, уæддæр сæ фулдæремæн сæ рæбун уидæ зæнхи хæйттæ. Æма си кæстæртæн равгитæ адтæй аграрон зонундзийнæдтæ комкоммæ базонунæн, аллихузон гъæууонхæдзарадон куститæ наукон æгъдауæй æнхæст кæнунмæ арæхсунæн. Фал советон цардиуагæ ку фехалдæй, уæд хъодигонд æрцудæй æ доги гъуддæгутæбæл...

Советон доги кæстæрти фæллойнадон гъомбæлади фæлтæрддзийнадæ цæйбæрцæбæл пайдайаг адтæй, уой нур лæдæрун байдæдтонцæ сауæнгæ æ фехалгутæ дæр. Хумæтæги нæ цæуй дзубанди скъолати фæллойнадон гъомбæлади куст иснæуæг кæнунбæл.

Ци мадзæлттæ арæзт цæуй, етæ кæдимайди ба фæррæстмæ уиуонцæ. Зæгъæн, куд нисангонд цæуй, уотемæй ахури нæуæг анзи дæргъи Цæгат Иристони скъолати косун райдайдзæнæнцæ фондз æма инсæй агрономий зонундзийнæдти къласи.

Уонæми скъоладзаутæ никки лæмбунæгдæр зонгæ кæндзæнæнцæ хими, биологи æма физики æуу-æлти хæццæ, кæцитæ сæ багъæуд-зæнæнцæ, зæгъæн, исонибони сæ будурти кенæ фонсдарæн фермити косгæ син ку рауайа, уæд. Уæдта, аци кълæсти ахур кæнгæй сæмæ фæззиндзæнæй, гъæууонхæдзарадон дæснийæдти еуцæйдæрбæрцæдæр фæлтæрддзийнадæ дæр.

Уæхæн аграрон къласс фæззиндтæй, зæгъæн, Мæздæги райони Черноярскийи станици. Гъæуккаг фæсевæд хуарз зонгæ 'нцæ зæнхи кусти æууæлти хæццæ, берети биййнонтæн си ес хе агъазадон хæдзарæдтæ дæр. Ардигон скъоладзаутæн анзи дæргъи агрономий къласи ахуртæ хъæбæр фæййагъаз æнцæ, хуæздæр базудтонцæ, зæгъæн, талатæ раст куд аразун гъæуй, картоф æма æндæр културити муггæгути хæццæ косун. Алли къуæре дæр сæ хæццæ хумти куста аграрон университети ахургæнæг, фæлладуадзæн бæнтти ба скъоладзаутæ сæхуæдтæ цудæнцæ Дзæуæгигъæумæ университети лекцитæмæ байгъосунмæ.

Черноярскийи скъолай директор Къибирти Людмили гъудимæ гæсгæ, скъолати агрономий къластæ байгон кæнун æй хъæбæр гъæугæ æма пайдайаг гъуддаг.

– Уалдзæги нин аграрон университет балæвар кодта гагарæзи æма рæзæ бæлæсти финддæс æма инсæй талай, уони скъоладзаутæ ниййаразтонцæ скъолай рази ахурадон фæзуати, алли бæласæн дæр равардтонцæ æхе номер, лæмбунæг сæмæ базилдæнцæ. Нисан ма кæнæн скъолай гъаруат дæр байгон кæнун, – зæгъуй Людмилæ.

Хуæрзæрæги Цæгат Иристони ахурадæ æма науки Министрадæ исаразта æртæвæрсуг бадзурд скъола, Хуæнхон паддзахадон аграрон университети æма инвесторти 'хсæн æмгустади тухххæй. Е ба уой амонуй, æма еци куст идарддæр дæр æнæкъулумпийæй ке цæудзæнæй.

***

Аци нæуæгдзийнади тухххæй хабармæ гæсгæ зæрдæбæл æрбалæууй евгъуд рæстæгути еу зингæ хабар. Махмæ гæсгæ, цæмæдесаг уодзæнæй нæ газеткæсгутæн дæр, уæлдайдæр ба агрономий кълæсти ахургæнгутæ æма ахурдзаутæн дæр.

КУД НÆМÆ ФÆЗЗИНДТÆЙ ФИЦЦАГ АГРАРОН СКЪОЛА

Æ рæстæги Уæрæсей паддзахи администраци Кавкази гъæуuон хæдзарадæ капиталистон уагæбæл райаразун ку исфæндæ кодта, уæд цæмæй еци гъуддаг фæррæстмæ адтайдæ, уой тухххæй ба гъудæй ахургонд æма хуæрзарæхстгин косгутæ. Уомæ гæсгæ ба унаффæгонд æрцудæй, цæмæй уæхæн специалисттæ бацæттæ кæнуни тухххæй бæсти сæйраг сахармæ æрвист æрцæуонцæ кавказаг адæмти еуæй-еу минæвæрттæ. Æма Петербурги зæнхкосгути институт каст фæцæнцæ иристойнæгтæ Ардасенти А., Гæздæнти Э., Сохити Д. æма Санати И. Фал, уæддæр гъæуuон хæдзаради специалисттæ фагæ нæ адтæй. Уомæ гæсгæ паддзахи администраци ма исфæндæ кодта, аци регионы «агрономти скъола» дæр байгон кæнун.

Уæхæн куст исæнхæст кæнун ихæсгонд æрцудæй агроном Фердинанд Бушекæн. Е адтæй австриаг. Каст фæцæй Праги университети политехникон факультет.

Бушек 1868 анзи рабалци кодта Кавказбæл. Паддзахи æнсувæр Михаил Николайи фуртмæ финста: «Гъæуuонхæдзарадон скъолайæн бунатæн равзурстон Терки облæсти, Владикавказмæ хæстæг рауæн...» Æ еци финстæги Бушек идарддæр финста: «Раттетæ мин зæнхæ 500 дæсæтини. Æ аргъ ин бафеддзæнæн фондз æма инсæй анземæ...» Уомæй уæлдай ма курдта, цæмæй ин исаразонцæ скъолай азгъунст, уæдта ин алли анз дæр дæттонцæ 1800 соми – директорæн, агъазгæнæгæн, бухгалтерæн, рæзæдонæ гъæуайгæнæгæн æма ахуркæнуйнæгтæн федунæн.

Бушек Тифлисæй æ курдиадæн дзуапп ку райста, уæд дзубанди кæнун райдæдта облæсти хецауи хæццæ. Облæсти администраци исæнхæст кодта агрономи домæн. Æцæг зæнхи тухххæй облæсти хецау Лорис-Меликов, Кавкази ци уруссаг æфсад адтæй, уой сæйраг командæгæнæгмæ финста: «Владикавкази алфамбулай зæнхæ нæййес. Ци зæнхитæ си ес, етæ 'нцæ хъазахъаг станицити...»

Фал, скъолай устур пайдамæ ке æнгъæл кастæнцæ, уомæ гæсгæ ба равзарун гъудæй гъæздуг мæрæгун æма сахармæ хæстæг бунат. Цалдæр рауæнеми лæвардтонцæ скъолайæн зæнхи хай, фал Бушек не 'сарази уидæ. Уæд зæнхæ равзарунмæ Бушек рандæй Мæхъæлмæ. Грознамæ цæугæй æй бахезун багъудæй Камбилеевки цæугæдонбæл. Хед адтæй ихæлд. Дони астæумæ ку бахъæрттæнцæ, уотемæй ба файтон фæхъхъан æй.

Æма Бушек æрбунат кодта Камбилеевки пости. Еци азгъунст арæзт æрцудæй 1804 анзи. Уæд Арвикоми нади еу хай Мæздæгæй Владикавказмæ цудæй абæлти. Фал 1825 анзи еци над цæун райдæдта Терки галеувæрсти. Æма куд федар, уотæ постæн уой бæрцæ ахедундзийнадæ нæбал адтæй. 1869 анзмæ æрцудæй хъæбæр æдзæллаг уавæрмæ. Зин бауæндæн адтæй, федар тугъдон пост ке адтæй, уобæл. Ами æрфусун кодтонцæ 300 уруссаг æфсæддони.

Бушек исфæндæ кодта еци азгъунст барæвдзитæ кæнун. Облæсти хецæуттæ исарази æнцæ агрономи фæнди хæццæ. Пости алфамбулай ци зæнхитæ адтæй, уонæй 200 хаудтæнцæ Базоркинмæ (нури Черменигъæу – Ред.), 281 – Владикавказмæ, 29 дæсæтини ба – Олгинскæмæ. Уомæ гæсгæ падздзахи администраци æнгъæл адтæй, зæгъгæ, уоми цæргутæ не 'сарази уодзæнæнцæ сæ зæнхитæй скъолайæн рахай кæнунбæл. Фал адæмæн æхцæуæн дæр ма адтæй еци гъуддаг. 1869 анзи майи Ф.Бушекæн рахецæн кодтонцæ 500 дæсæтини. Цалдæр боней фæсте ба 1500 сомемæй балхæдта Камбилеевки тугъдон пост.

Еци анз 31 июни Фердинанд Бушек æма облæсти хецау Лорис-Меликови 'хсæн арæзт æрцудæй бадзурд. Уомæ гæсгæ ин алли анз дæр ахургæнæг байхуæрсунæн лæвардтонцæ 600 соми. Ахуркæнуйнæгтæ дарунæн ба 50 соми алкæмæн дæр.

Ахурти программæ гъæуама Бушек æхуæдæг исаразтайдæ æма 'й исфедар кæнунмæ ба гъæуама равардтайдæ облæсти хецæуттæмæ. Анзи æрдæги фæсте ба исрæвдзæ кæнун гъудæй гъæуuонхæдзарадон пълан. 1869 анзи августи косæндзаумæуттæ æма муггæгутæ балхæнунмæ Бушек рандæй фæсарæнмæ.

Æ хъæппæрес ин хуарзбæл банимадтонцæ Кавкази уæлдæр хецæуттæ. 1869 анзи ноябри облæстон управлений къæнцилар фегъосун кодта зилдти хецæуттæн, цæмæй етæ байархайуонцæ скъоламæ ахуркæнуйнæгтæ равзарунбæл. Уæдта син æргомæй бафæдзахстонцæ, зæгъгæ, «хецауади рази æхе хуарзæй ка бавдеса, фулдæр уони сувæллæнттæ æрвист гъæуама цæуонцæ скъоламæ...»

Скъоламæ райстонцæ: Хъумухъи зилдæй цуппар биццеуи, Мæхъæлæй – авд. Иристонæн равардтонцæ аст бунати. Иннетæ ба адтæнцæ хъазахъаг станицитæй.

Бушек ноябри бацæттæ кодта ахурти программæ. Фиццаг анз ахуркæнуйнæгти «базонун гъудæй будуйрон куститæ», «пайда æма зианхæссæг кæрдæгутæ базонун», «гъæуuонхæдзарадон косæнгæрзти арæзт æма уонæй пайда кæнун...»

Уазал сæумæ адтæй 1869 анзи 15 декабри. Скъоламæ 'рбацудæй берæ адæм. Етæ цæмæдесæй кастæнцæ, «немуцаг лæг» ци архайдзæнæй, уомæ. Дууадæс сахаттебæл Бушек байгон кодта фиццаг гъæуuонхæдзарадон скъола Цæгат Кавкази.

Аци цау зæрдæбæдаруйнаг ма æй уомæй дæр, æма гъе уотемæй райдæдта Чермени нури гъæуuон хæдзаради механизаций скъолай анзфинст.

Фиццаг ахуркæнуйнæгти хæццæ адтæнцæ: Брутæй – Санати Мæхæмæт, Чиколайæй – Дзодзойти Абрам (Чиколай уæхæн муггаг адтæй, е бæрæг нæй. Кæд миййаг, Дзадзатæй адтæй? Æ исбæлвурд кæнунбæл байархайдзинан. – Ред.), Æрæдонæй – Адирхати Васили, Салугæрдæнæй – Гæбути Федар, Карсанти Патрикий, Гизæлæй – Тотиккати Григорий æма иннетæ.

Фиццаг бæнтти ахуртæ хуарз цудæнцæ. Фал гъæздугути цæуæт косун ахур нæ адтæнцæ. Æма си беретæ скъолайæй фæллигъдæнцæ сæ хæдзæрттæмæ. Зæгъæн, 1870 анзи апърели скъолайæй рацох кодтонцæ Цæцæни зилдæй æртæ биццеуей: Оздемир Тоштемирови, Газа Мустафини æма Осман Исламови. Бушек уой фæдбæл игъосун кодта: «…фиццаг бæнттæй фæстæмæ етæ сæхе дарунцæ лæгъуз, сæхецæн домунцæ сæрмагонд хуæруйнаггæнæг, ахур кæнунцæ лæмæгъ. Махæн, дан, будуйрон куститæн ес ихуæрститæ».

Уотемæй скъолай раздæри цуппар æма дууинсæй ахуркæнуйнагемæй 1870 анзи 1 июлмæ ма байзадæй æвддæс. Скъола ка ниуугъта, уони муггæгти кæстæрти тухххæй Бушек уотæ финста: «Гъæздуг ниййергути фурт æй, уомæ гæсгæ косун æ зæрдæмæ нæ цæуй...» Мæгур цæргути сувæллæнттæ кустуарзагæ адтæнцæ.

Æригон специалистти фиццаг рауагъд адтæй 1874 анзи. Скъола каст фæцæнцæ æртæ æма дууинсæй адæймаги, уонæй æстдæс адтæнцæ иристойнæгтæ.

Бушеки скъолай тухххæй финсун райдæдтонцæ газеттæ дæр. Уой бæрцæ фæсевæд цудæй аци скъоламæ, æма син Ф. Бушек аразта конкурсон фæлварæнтæ дæр.

Аци æрмæг газет «Рæстдзинад»-и 1970 анзи ниммухур кодта Берозти Батраз, уæди рæстæги Цæгат Иристони Хетæгкати Къостай номбæл паддзахадон университети ССР Цæдеси истори кафедри аспирант, фæстæдæр иссæй историон наукити доктор.

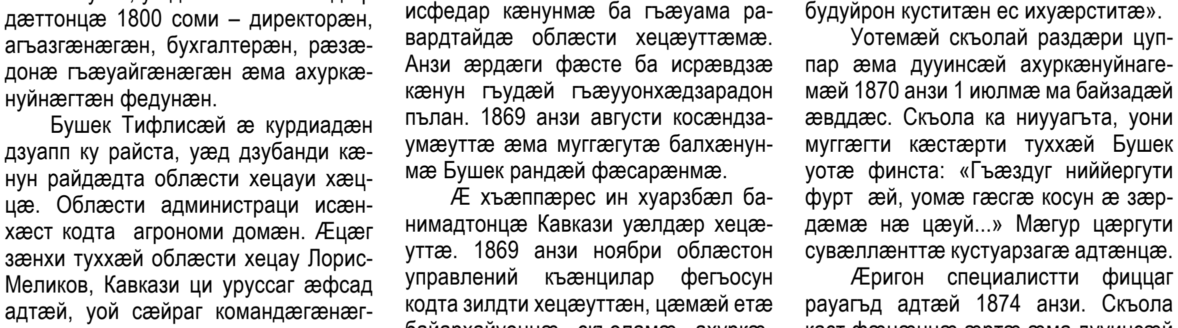

Фиццаг аграрон скъолай куст ци будурти хæццæ баст адтæй, уонæми абони дæр арæзт цæуй аллихузон наукон-практикон мадзæлттæ.

Фондз æма фондзинсæй анзей размæ (1920 анзи 21 августи) Дзæуæгигъæуи арæзт æрцудæй фельдшерон-акушерон скъола. 1954 анзæй фæстæмæ – медицинон училище, 1994 анзæй фæстæмæ ба – медицинон колледж.

Иосиф СТАЛИН 1945 анзи 2 сентябри советон адæммæ фæдздзурди æримиста, Япони нæ Фидибæстæмæ куд томар кæнидæ, уой. Уруссаг-япойнаг тугъди рæстæг 1904 анзи уруссаг æфсæдтæ куд фæххуæрди æнцæ, уой кой ракæнгæй загъта: «Е адæми сæризунди ниуугъта уæззау имисуйнæгтæ. Сау къæмæй æрфæлдæхтæй нæ бæстæбæл. Мах адæмæй æругæс кодта

ПЛИТИ Иссæ æма Манголий маршæл Хорлогийн ЧОЙБАЛСАН.

УОДÆЙ – ФЕДАР, НИФСÆЙ – ÆХСАРГИН!..

ДЗАДТИАТИ Тотурбег (1910-1984), финсæг

– Исси зæрдæбæл æрлæудтæй тугъдон историй цау – Уæрæсе æма Японий æхсæн 1904-1905 æнзти тугъд. Историй ка байзадæй, еци цаутæ æма хабæрттæ... Уони æримисгæй, барста сæ 1945 анзи советон æфсæдти тугъдон архайди хæццæ. Уæд, паддзахи доги, Маньчжурий тугъд ниддаргъ æй дууæ анзей бæрцæ, фал уæддæр паддзах æма æ инæлæртти æгудзæгдзийнади фудæй Уæрæсе фæммулд æй. Нур 1945 анзи, Японий æфсад æма флот Советон Гæрзефтонг тухти нихмæ тохун еу мæйæ дæр нæ исфæразтонцæ.

Фал е тугъди кæрон нæма адтæй. Японий æфсæдтæ цудæнцæ мæнгардæй æма нæ минкъийдæр кодтонцæ сæ тугъдон лæбурдтитæ. Маньчжурий зæнхæ æзмалдæй тугъди тумугътæй: Фæсбайкали фронти сæйраг тухтæ æмпурстонцæ Ляодуни билгæрæнттæмæ, Порт-Артурмæ æма Дальнимæ (Дайрэн). Исси æфсæддон къуар ба æмпурста Пекинмæ, аци райони китайаг 8-аг Сурх æфсадбæл куд исæмбалдайдæ, уотæ. Фал советон-мангойлаг æфсæдти æскъуæлхтдзийнадæ Чан-Кай-шийæн адтæй зæрдихалæн рæхуст. Тæссаг адтæй, уотемæй дууæ паддзахадей астæу тугъдон конфликт рауайунæй. Фал Иссæ уомæй нæ фæттарстæй: тох цудæй федарæй, бонæй-бонмæ уæлахезгиндæрæй.

Æнтæстгинæй æмпурстæн фæййагъаз æй, болкъон Никамурай лæмбунæг дзубанди, япойнаг æфсæдтæ Датун-Пекин-Тяньцзини, Исси æмпурсæн районти, куд æвæрд адтæнцæ, æма сæмæ ци тухтæ адтæй, уой бæлвурддзийнæдти туххæй. Жэхэйи федари хецау Никамура уацари ист ку æрцудæй, уæд ин уæлдай нæбал адтæй æма фæстагмæ æ къох ракъуæрдта, уотемæй загъта:

– Япони нур саст æй, дæрæнгонд æрцæуздзæнæй аци бæнтти... О, ехх, – исуолæфтæй болкъон арф, – мæ райгурæн бæстæ «Чан-кви»-й операций пълан исæнхæст кæнунмæ ку исарæхстайдæ æма еугур Азий «тегътæ» дæр æ «цари» буни ку æрбакодтайдæ... – æ сæр бахуаста болкъон.

– «Чан-кви»-й операций пълан ба ци хонис, господин Никамура? – зæгъгæ, Иссæ ку рафарста, уæд ин уæхæн дзуапп равардта:

– Китайи æфсæдти ниддæрæн кæнуни япойнаг пълан... Фал æй исæнхæст кæнун къохи æнхæстæй нæ бафтудæй: Сурх Æфсад нин нæ пълæнттæ фехалдта, фæйиервæзун кодта Китайи æфсæдти бустæги ниддæрæн кæнунæй... Уæхæн устур цау тугъдон историй некæдма адтæй!..

КОСАРТ КОДТОНЦÆ ÆМА СÆ КАРД Æ КЪÆДЗЕЛÆБÆЛ РАСАСТÆЙ...

Рубэйкоуи федар саст æрцудæй æма Исси штаб æрфусун кодта аци сахари. Æ раззагдæр корпустæ æмпурстонцæ идарддæр, Пекинмæ бахæстæг æнцæ. Сæ еу хай ба æмпурста идарддæр – Летинмæ.

Фал ци гъавуй Чан-Кай-ши? Цæмæн ихалуй Советон Цæдеси æма Гоминдани хецæутти ’хсæн бадзурд Японий империалистон агрессорти бустæгидæр ниддæрæн кæнуни туххæй? Ке пайдайæн æй æ архайд? Цæмæн домуй, советон-мангойлаг æфсæдти Пекинмæ æмпурст бауорамун?

Уæхæн фарстатæбæл гъуди кæнгæй, Иссæ идарддæр дзубанди кодта, æ разæсгаргутæ Пекинæй уацари ци япойнаг афицерти æрбакодтонцæ, уони хæццæ.

– Æз мæ хецауæй райстон бардзурд, мæ полк уацари айдагъдæр Америки, кенæ ба Яан-Кай-ший æфсæдтæн куд раттон, – зæгъуй япойнаг афицер. – Фал мæнæн уæлдай нæй; сумах цæдесонтæ айтæ æма уи ка фæрраздæр уа, уой рази æрæвæрдзинан нæ тохæнгæрзтæ.

– Уæ дивизи ба? – рафарста æй Иссæ.

– Нæ дивизи æма æфсад дæр Японий хестæр штабæй райстонцæ уæхæн бардзурд, – дзуапп равардта япойнаг...

Командæгæнæги уатмæ бацудæй разæсгаргути хестæр Чернозубенко æма цубурæй зæгъуй:

– Æфсæдти раззагдæр хæйттæ бахæстæг æнцæ Пекинмæ... Нуртæккæ тох кæнунцæ Пекинмæ хæстæг, мæнæ аци федæрттæ райсунбæл, – æма картæбæл амонуй Яньлочжуан æма Шиеячжани федæрттæмæ. – Фал, балæдæрæн кæмæн нæййес, уæхæн нæуæгдзийнадæ; Чан-Кай-ши америкаг хуæдтæхгутæбæл фæдеси уавæрæй гæлдзуй æ десанттæ мах бæхгин-механизацигонд корпусти нихмæ... Чай-Кай-шийæй мах æрдæмæ æрбаледзæг афицертæ æмгъæлæсæй дзорунцæ: «Пекинмæ æмпурст ракъахдзæнæй устур буцæу цæдесон паддзахæдти ’хсæн... Чан-Кай-ши домуй: советон-мангойлаг æфсæдтæ фæстæмæ раздæхæнтæ, Китайи Устур фарсæй куд фæффæстæдæр уа, уотæ...» Е куд лæдæргæ ’й махæн, æмбал командæгæнæг?»

– Гадзирахаттæй рацудæй! Америки æма Англиси империалистти хъозон Чан-Кай-ши æнхæст кæнуй, æ тæгæнай ин хуаллаг ка кæнуй, уони фæндæ: Китай æма Корейи гъавуй æ хецæуттæн аслан аргъбæл ниуузæйæ кæнунмæ... Фал сæ гадзирахат фæндитæй неци рауайдзæнæй! Чан-Кай-ши æма æ ардаугутæ хæлеугъæлæстæй райзайдзæнæнцæ сæ саст тæгæнай уæлгъос: аци тугъди фæсте Китай исуодзæнæй адæмон демократий республикæ! Е ди æруагæс кæнæд!..

Аци дзубандити фæсте Иссæ фæдздзурдта æхемæ штаби æма оперативон управлений хецæуттæмæ æма син уæхæн бардзурд равардта:

– Хуæздæр дивизитæй фæттухгиндæр кæнетæ Пекинмæ æмпурсæг хæйтти. Аци æхсæвæ нæ раззагдæр æфсæдтæ Пекини центри куд уонцæ, уотæ бакæнетæ еугур мадзæлттæй дæр!..

Штаби хецау командæгæнæгмæ игъуста, катайи бацудæй, утемæй. Æма аци хатт нæ финста гæгъæдибæл командæгæнæги бардзурд. Уой Иссæ æрæгиау æрлæдæрдтæй æма ’й рафарста:

– Ци дæбæл æрцудæй, инæлар, цæбæл сагъæс кæнис?

– Фæсбайкали фронти командæгæнæг маршæл Малиновскийи бардзурд ба, бустæги æндæрхузон æй, Иссæ Александри фурт... Нуртæккæ ’й райстан, – зæгъуй штаби хецау æма бардзурд равардта Иссæмæ.

Е æй тагъд-тагъдæй ракастæй æма æрмæтъæл æй, гъудити ранигъулдæй, уæдта зæгъуй:

– Провокаци!.. Япойнæгти, кенæ чанкайшистти конд провокаци! Исбæрæг æй кæнетæ!.. Уогæ... Мæхуæдæг! Сумах цотæ æма æнхæст кæнетæ мæ бардзурд... Гъо, еу ахсгиаг гъуддаг ма: дæттетæ, æнæвгъау æма рæдауæй знагæй байст тохæнгæрзтæ æма хуæлцæ Китайи сурхæфсæддон хæйттæн... Раттетæ син, нæхемæ ци уæлдай тохæнгæрзтæ æма хуæлцæ ес, уони дæр... Кæдмæ гъезæмарæ кæндзæнæнцæ сæ карз тохи хуæрдæ, хъæппæл æма тохæнгарз гъæуагæй!

– Уой туххæй, æмбал командæгæнæг, сæрмагонд бардзурд райсун гъæуй уæлдæр Сæйраг командæгæнæгæй, Ставкæй, - фæрсæгау имæ æрбакастæй штаби хецау.

– Уой туххæй мæн бафхуæрæд, – æ медбилти бахудтæй Иссæ, – Ставкæй фæстæдæр райсдзинан уæхæн барæ... Китайи адæми æма æ Сурх Æфсади тох кæнун гъæуй сæ коммунистти разамундæй... Æма ревæд къохтæй Китай фæсарæнтæн уæйæгæнæг Чан-Кай-шийи нæ басæтдзæнæнцæ! Гоминдани æфсад ба фæсарæйнаг хуæздæр тохæнгæрзтæй æма консервтæй æ хъурмæ ’й!..

Иссæ æхуæдæг куд исбæрæг кодта, уотемæй маршæл Малиновский æцæгæй бардзурд равардта Пекинмæ æмпурст бауорамун æма советон-мангойлаг еугонд æфсæдти Пекини сахаргæронæй фæстæмæ раздахуни туххæй. Инæлар-болкъон Плити Иссæ æнæбари исæнхæст кодта фронти командæгæнæги бардзурд – е ’фсæдти раздахта Пекинæй æма сæ рахезун кодта Китайи Устур фарси фæстæмæ.

ГАЛ ÆСТОНГÆЙ АУÆДЗИ НЕЦИ РАХУÆЦДЗÆНÆЙ...

Исси советон-мангойлаг æфсæдти штаб æрфусун кодта Жэхэйи, цалдæр боней размæ, æнæ еу гæрахæй япойнаг æфсæдтæй еу дивизи æма æртæ бригади уацари кæми райста, еци устур китайаг сахари. Аци бæнтти еугур Маньчжурий, Рæбуйнаг Манголи, Корейи, Вьетнами æма берæ æндæр рауæнти аразтонцæ митингтæ Японий империалистти сæйрагдæр нифс – Квантуни тогцъух æфсад сау дæрæн ке ’рцудæй, Скæсæн бæститæ жандарм – япойнаг милитаристти хецауадæ састи бунати ке байзадæй, уонæбæл цийни митингтæ.

Ами, Жэхэйи, Исси штабмæ æрæмбурд æнцæ æ корпусти, дивизити, уæдта сæрмагонд æфсæддон хæйтти командиртæ æма политикон разамонгутæ. Се ’мбурди æвзурстонцæ ахсгиаг фарста: «Куд исæнхæст кодта советон-мангойлаг еугонд бæхгин-механизацигонд æфсæдти къуар æ кадгин ихæс япойнаг империалистти тугъдон тухтæ басæттунбæл тохи операций æма уомæй циуавæр хатдзæгтæ гъæуй искæнун, уой туххæй».

– Сурх Æфсади тугъдон историй, – дзурдта инæлар Плийи-фурт, – фиццаг хатт адтæй уотæ, æма дууæ паддзахадей æфсæдтæ æмдух, æмзундæй еу знаги нихмæ тугъди бацæуонцæ. Æма, уæхуæдтæй ’й куд фæууидтайтæ, уотæ хæларæй цæрæг паддзахæдти еугонд æфсæдтæ, еугонд командæкæнуйнадæ сæ сæргъи, уотемæй равдистонцæ, историй ка нæма адтæй, уæхæн æнсувæрон еудзийнадæ, равдистонцæ федар æфсæддон æгъдау, фæткæ æма арæхстдзийнадæ. Советон-мангойлаг æфсæдтæ айдагъдæр финддæс боней дæргъи тугъдтити ниддæрæн кодтонцæ Японий агрессивон æфсæдти, æ бунатæй расхъеун кодтонцæ Японий милитаристон хецауади.

Бæрæг адтæй, Сурх Æфсад Гитлерон Германий нихмæ тугъди тæккæ тухстдæр æма зиндæр рæстæг Японий хецауадæ æма æфсæдтæ сæ тохæнгæрзтæ нæ нихмæ гæппæрвонгæй куд дардтонцæ, аллихузон провокацитæ куд аразтонцæ нæ нихмæ, е. Японий хецауадæ Гитлери домæнмæ гæсгæ 1941 анзи е ’фсад фæффулдæр кодта дууæ хатти. Уæдæй фæстæмæ сæ фулдæрæй-фулдæр кодта. Æма Гитлери къохи бафтудæнцæ Сталинград æма Кавказ, зæгъгæ, уæд Япони, дууæ хецауадей æхсæн бардзурд фехалгæй, райдæдтайдæ æмпурсун нæ нихмæ, байстайдæ Советон Идард Скæсæн æма Сибир. Ауæхæн тæссаг уавæрти ами Советон Цæдес дардта Сурх Æфсадæй 30-40 тугъдон дивизий æма Сабур океани æфсæддон флот. 1941–1942 æнзти уой бæрцæ тухтæ немуци нихмæ æрæвæрун нæ бон бацайдæ, Японий æрдигæй æрбампурсунæй тæссаг нин ку нæ адтайдæ, уæд Гитлер нæ бафæразтайдæ Советон Цæдеси зæнхитæбæл уотæ арф æрбампурсун æма мах мæлæтдзаг таси æрæвæрун...

Уæхæн знæгти ахæстдонæ ниппурхæ кæнун, еугур искæсæн бæстити цифуддæр знæгти басæттунбæл цалдæр анзи тох кодтонцæ Америкæ, Англис æма Чан-Кай-шийи Китайи æфсæдтæ æма денгизон флоттæ. Фал æнæ мах, советон æфсæддон тухтæ æй басæттун нæ бафæразтонцæ, уæдта ма цалдæр анзи ку фæттох кодтайуонцæ, уæддæр ин, æвæдзи, нæ бантæстайдæ.

– Черчилль æма Трумэн Японий тугъд фæуунæн ци æмгъудтæ искодтонцæ, уой дæр ма нин зæгъæ, Иссæ Александри фурт, – бафарста æй æ хуæдæйййевæг Цеденбал.

– Америки æма Англиси разамонгутæ æма номдзуддæр тугъдон архайгутæ куд испълан кодтонцæ, уотемæй Японий æфсæдти æма флот басæттунæн рæстæг гъудæй анз æма æрдæг – дууæ анзи. Цæмæй уордæмæ, Японий сакъадæхтæмæ, десант бампурстайуонцæ, уой туххæй Америкæ æма Англиси гъудæй бацæттæ кæнун авд миллион æфсæддони æма десанттæй арæзт тухгин флот.

– Куд ма ’й гъуди кæнетæ, мæ хæлæрттæ æма тугъдон æмбæлттæ, – дзурдта Иссæ идарддæр, – уотемæй нæ нимпурст райдæдта 9 августи æма рахаста 24 бони. Уонæн айдагъдæр се ’мбес багъудæй Квантуни æма е ’мцегти – Рæбуйнаг Манголи æма Маньчжоу-Гойи æфсæдтæбæл фæууæлахез унбæл. Иннæ бæнттæ рандæнцæ капитуляцибæл дзубандити.

(Кæрон. Райдайæн 31-аг номери.)

æма æнгъæлмæ кастæй, ке ралæудзæнæй еци бон æма Япони æрцæудзæнæй дæрæнгонд æма еци къæмæ æндæгонд æрцæудзæнæй. Дууинсæй анзи æнгъæлмæ кастан мах, хестæр фæлтæри адæм, еци бонмæ. Æма мæнæ нур еци бон ралæудтæй. Абони Япони басастæй, саст ке æрцудæй æма бафинста æнæуæлдай дзубандитæй æ тохæнгæрзтæ æрæвæруни акт...»

Уотæ рæвдзæ æма арæхстгинæй тухтонцæ советон æфсæдти æртæ фронти дæр. Уæхæн цау бæрæг кæнуй уой, æма фашистон Германий æфсæдтæ ниппурхæ кæнуни фæсте Сурх Æфсад æма нæ денгизон флот фæттухгиндæр æнцæ.

«ИССÆЙ БОЗ АН, ЗÆРДИАГÆЙ ИН АРФÆ КÆНÆН...»

Иссæмæ ка игъуста, уони цæститæбæл рауадæй бæхгин-механизацигонд æфсæдти нимпурстæн æ фиццаг бон.

Рагъи бæрзонддæр къубурбæл арæзт кæсæнæй кастæнцæ мæйдар æхсæви знаги 'рдæмæ Иссæ æма е 'мархайгутæ. Хъæбæрдæр тухстæй æсгаргути хестæр дæлболкъон Чернозубенко: афонæ адтæй, раздæр ке рарвиста, уонæй хабар райсунæн. Фал нецима игъосун кодтонцæ.

– Михаил Дмитрийи фурт, хъæбæр тухсис? – рафарста æй командæгæнæг.

– Æ тухстæн бундор ес, – загъта Цеденбал. Е дæр минкъийдæр нæ тухстæй Чернозубенкойæй.

– Сахъигурдтæ 'нцæ, дæ зæрдæ сæбæл дарæ, – нифсæвæрæгау исдзурдта Иссæ. – Уодзæнæй си хабар аци минуттæбæл.

Идард рауæн знаги 'рдигæй саумæрæ æхсæви тари исрæмугътонцæ рохси æвзæгтæ æма уæлдæф цæхæр искалдта. Е адтæй æсгаргути сигнал: «Размæмпурсæн нæдтæбæл знæгтæ уотæ берæ нæ 'нцæ... Æнгъезуй райдайун...» Аци сигнали фæсте æмхузонæй ниггупп ластонцæ рохси туфултæ еугур арæнбæл дæр. Фæсбайкали фронти фæтæ ба адтæй мин километрей бæрцæ.

Рохси туфулти фæззиндмæ ниггур-гур кодтонцæ сæдæгай мотортæ, иссугъдæнцæ мингай фаритæ, æма уотæ зиндтæй, цума мæйдари æнæкæрон будуртæ фестадæнцæ рохс денгизи уолæнтæ. Нуриуæнгæ думги гъæр дæр кæми нæ цудæй, еци зæнхæ арвнæрæгау гæбар-губур кодта: æмпурстонцæ танкитæ, мотопехоти æма хуæдтолгæ дзармадзанти машинттæ, «Катюшитæ». Сæ фæсте руги мегъи уадæнцæ фиццаг эшелони бæхгинтæ мингæйттæй Маньчжурий зæнхæбæл Гобий зменсгун будурти.

Берæ рæстæг нæма рацудæй, уотемæй командæгæнæгмæ ласун байдæдтонцæ знагæй уацари райст афицертæ æма салдæтти.

– Æз фæгъгъæла дæн, уе 'фсæдти уин ку фæууидтон, уæд, – дзурдта япойнаг æригон афицер. – Фæсæхсæвæрти нæ застави фегъустан моторти гур-гур. Тугъдон фæдес куддæр райгъусун кодтан æма нæ тохæнгæрзтæ нæ къохтæмæ райстан, зæгъгæ, уотæ нæбæл нигъзалдтонцæ пулеметтæ æма автоматтæй...

– Рохс ку фæуулдтон, уæд командæ раттун дæр мæ бон нæбал бацæй ме 'фсæддонтæн, уотæ мæ райахæстонцæ, – дзурдта иннæ афицер. Нæ застави куд равзурдайтæ, уой ни зонгæ дæр неке бакодта. Уæ гур-гурæй не 'фсæддонтæ сæ уæргутæбæл æрхаудтæнцæ æма гъæр кодтонцæ: «Нæ хуцау Аматаресу Оосиками нæ ралгъиста... Бабун ан!»

Япойнаг тогцъирти дзæмбутæмæ ци адæмтæ бахаудтæнцæ, уони гъезæмæртти туххæй дзоргæй, Иссæ радзурдта, æхе цæститæй ке фæууидта, уæхæн цау:

– Иматухэйи ивулд донбæл хедтæ аразгути хæццæ мæн дæр уарун æрахæста. – Мæ гъуддæгутæ ку исаразтон æма, цæуон, зæгъгæ, куд загътон, уотæ мæ рази фестадæй маньчжураг рацæргæ зæнхкосæг. Æ

Плити Исси рохс ном хъæбæр цитгингонд цæуй Манголий. Зæгъæн, бæсти сæйраг сахар Улан-Батори æ ном ци 49-аг астæуккаг скъола хæссуй, уой размæ ба 2024 анзи æ рази æвæрд æрцудæй бюст (исаразта 'й Дзбойти Арсен). Уой размæ ба, 2017 анзи æ бюст (æ исаразæг Хайти Ибрагим) æвæрд æрцудæй Улан-Батори советон æфсæддонти номерæни мемориалон комплекси. Аци арфиаг гъуддæгутæ арæзт æрцудæнцæ номдзуд хузæгæнæг Дзанайти Азанбеги номбæл Фонди хъæппæресæй, æ разамонæг Дзанайти Заур.

уæле – æскъудтæ хæлаф, æмпъозæнтæй ка нæбал зиндтæй, уæхæн цидæр гъесинæй конд уæллаггурæ æ усхъитæбæл, æ сæрбæл пакатæ зæронд ходæ. Уæхæн мæгуртæ ами фæууинæн ес миллионтæ. Æ сæрæй мин ниллæг ракувта æма, уруссаг дзурдтæ цъæрæмухститæй дзоргæй, балигъстæ кодта: «Мæ хæдзарæ мин фæууинæ... Баоцзи мæмæ бахуæрæ... Ленин, Сталин...

Æма мæ рази æ уæргутæбæл æрлæудтæй. Бацудан хъæбæр мæгур хæдзарæмæ. Æ бацæуæнтæ – къæдзтæ-мæдзтæ, пъол сикъитæй исæрст, тугури – къæразгæ, рохси цъирт имæ кæцæй калдæй, уæхæн хъуæцдзæуæн æма Хуцаумæ ковæн. Фал си нур уарун бони дон бунмæ сæххæт кодта. Æ хуæруйнагæй ин фæууидтан, æма ин райарфæ кодтон. Цæуæн фæстæмæ: «Аци ингæнæй ма фæййервæзæ!» Е бабæй нæ рази æ уæргутæбæл æрхаудтæй æма изæдмæ ковæгау, лигъстæ кæнуй: «Ленин... Ленин!..» Æз æй балæдæрдтæн, Ленини хузæ агоруй, æма 'й адъютантæн балæдæрун кодтон. Нæ нæмæ разиндтæй æ хузæ, фал Семенидо æ кисæ фелваста, никкастæй имæ, æма си разиндтæй, Ленини хузæ кæбæл адтæй, уæхæн сæдæ сомей гæгъæди. Æ цæсгонбæл хортæ æма мæйтæ исæрттивтонцæ. Æхе нæбал бауорæдта, минкъий ма 'й гъудæй, æма нин нæ къæхтæн ниббатæ кодтайдæ. Фал ин капитан æ дæлуагистæбæл фæххуæстæй, æ къæхтæбæл æй ислæуун кодта, æма ин зæгъуй:

– Мах япойнаг афицертæ нæ ан. Ду нур, нæ хестæр, зæнхи хецау дæ, æма мабал тухсæ: сæребарæ адæймаг дæ!

Иссæ лæмбунæг æрдзубанди кодта æма равдиста, тугъдон операцитæ куд рацудæнцæ, æхе ка куд равдиста дивизитæ æма корпустæй, уобæл, уæдта дзурди барæ равардта командиртæн æма политикон косгутæн.

Æ хуæдæййевæг, бæхгин-механизацигонд æфсæдти политикон разамонæг, инæлар-лейтенант Цеденбал æ радзубандий кæрони загъта:

– Милитаристон Япониий адтæй еугурдуйнеуон империализми реакцийи тæккæ хъазауатондæр хъауритæй еу, сабурдзийнади, демократий æма социализми цифуддæр знаг. Япони адтæй фашистон Германий сæйрагдæр æмцæдесон. Советон Цæдес æма Манголий адæмон Республикæмæ нимпурсунмæ æхе цæттæ кæнгæй, япойнаг агрессортæ 1931 анзи нимпурстонцæ æма æрахæстонцæ цæгат-скæсæн Китай æма си исаразтонцæ тухгин федаргонд плацдарм. Нæ командæгæнæг инæлар-болкъон æмбал Плити Александри фурт Исси туххæй берæ дзорæн ес, фал си зæгъдзæнæн цубурæй: «Нæ командæгæнæг дессаги хуарз арæхстæй командæ кæнунмæ, адтæй домагæ, устур ездондзийнади хецау. Разамунд кæмæн лæвардта, уони хæццæ, мангойлаг командирти хæццæ, куста лимæнæй. Мах си ан арфиаг æма ин арфæ кæнæн кæдзосзæрдæй...»

Командирти æмбурдмæ уæлахези арфитæ кæнунмæ æрбацудæнцæ маршæлтæ Василевский, Чойбалсан æма Малиновский.

– Советон Цæдес æй дуйней фæллойнæгæнгути нифс, тухæ, ахсгиагдæр цæгиндзæ æма ин ес берæ хæлæрттæ. Уони астæу – Мангойлаг адæмон республикæ дæр,– загъта Манголий паддзахади разамонæг, маршæл Хорлогийн Чойбалсан.

Æмгуппæй æрдзæф кодтонцæ советон-мангойлаг афицертæ, кæрæдзей хъуритæ кодтонцæ. Иссæ загъта:

– Тугъдон æмбæлттæ, нур ба байгъосдзинан маршæл Василевскиймæ.

Инæлæрттæ нæ, фал салдæттæй дæр уæхæнттæ нæ адтæй, Василевскийи ка нæ зудта æма ин устур аргъ ка нæ кодта.

– Уæлдæр Сæйраг Командæкæнуйнади Ставкæ ци пълан иснисан кодта, æмбæлттæ, – сабур æма хумæтæг дзурдтæй дзурдта Александр Михаили-фурт, – уомæ гæсгæ мах, Идардскæсæйнаг фронттæ, гъæуама искодтайанæ æртæ тугъдон операций. Уонæй еу – Хинган-Мукдени операци, гъæуама бакодтайуонцæ Фæсбайкали фронти æма Манголи адæмон республики æфсæдтæ... Дуккаг, Харбин-Гирини, операци – 1-аг Идард Хорискæсæни фронт.

Аци дууæ операций нимад адтæнцæ сæйрагдæртæбæл.

Аци операцитæн разамунд лæвардтонцæ фронти командæгæнгутæ маршæлтæ Малиновский æма Мерецков, æфсади инæлар Пуркаев, æфсæддон-денгизон хъаурити сæйрагдæр командæгæнæг Советон Цæдеси Адмирал Кузнецов.

– Операци цæттæгæнæн рæстæг мæмæ Потсдами конференцийæй дæр æрбадзурдта Иосиф Виссарионы фурт Сталин æма мæ бæлвурд фæффæрститæ кодта, гъуддæгутæ куд цæунцæ, уомæй. Уæдта мæ бафарста, операцийæн еу-дæс бони фæрраздæргæнæн амал ес, æви нæ, зæгъгæ. Нæййес, зæгъгæ, ин æз дзуапп равардтон, фал æй уотæ цæмæн фæндадтæй, уой ба нæ базудтон. Уой фæсте рабæрæг æй. 1945 анзи америкаг империалисттæ августи райдайæни æргæлстонцæ атомон бомбитæ Япони сахартæ Нагасаки æма Хиросимæбæл. Цæмæн багъудæй америкаг империалистон æфсæдти атомон бомбити исрæмугъдтитæ, япойнаг агрессорти исæфтмæ берæ рæстæг ку нæбал адтæй, уæд? Потсдами конференций куд рабæрæг æй, уотемæй фиццагидæр уомæн æма Гарри Трумен æма Уинстон Черчилли хæццæ æмзундæй исфæндæ кодтонцæ советон делегаций нимпурсун, цæмæй етæ байзадайуонцæ тугъди фæсте Европи паддзахæдтæн диктатортæй æма ратудтайуонцæ тæккæ устурдæр хай, Советон Цæдес цуппар анзей дæргъи тогкалгæй ци уæлахездзийнадæбæл фæттох кодта, уомæй. Фал е сæ къохи нæ бафтудæй. Айдагъдæр райгъустæй еугур дуйнебæл дæр сæ устур ходуйнаги гъæр тогмондаг зудæ берæгътæн...

МИСТÆ, ДАН, КЪАХТА ÆМА ÆХЕЦÆН – ТИКИСИ СÆР...

Япониий премьер-министр Судзуки 9 августи æ радзубандий загъта: «Абони сæумæй Советон Цæдес нæ нихмæ тугъди ке бацудæй, е нæ æрæвардта, рацæуæн кæцæй нæбал ес, уæхæн тухст уавæри æма нин æгиридæр нæбал ес амæлттæ идардддæр тохунæн»...

– Идард Скæсæни тугъд ке фæцæй, уой фæрци америкаг æма англисаг æфсæдтæй сæдæгай минтæ фæййервазтæнцæ мæлæтæй, фæййервазтæнцæ сæ гъезæмæрттæй. Япони дæрæнгонд ке 'рцудæй, уоми ахсгиагдæр е æй, æма Китайи, Цæгат Корейи æма Вьетнами революцион æзмæлд истухгин кæнунæн хуарз фадуæттæ арæзт ке 'рцудæй, е. Азий адæмти дæр сæ национ сæребарæбæл зин тохи рапарахат кæнунмæ... Сумах, еугонд советон-мангойлаг бæхгин-механизацигонд æфсæдтæ, уæ командæгæнæг инæлар-болкъон Плийи-фурти разамундæй ци тугъдон арæхстдзийнадæ æма лæгдзийнадæ равдистайтæ, уой фæдбæл райсетæ мæнæй æма Сæйраг командæгæнæг Сталинæй зæрдиаг арфитæ.

Тухгин æрдзæфи гъæр ку æрсабур æй, уæд Александр Михаили фурт загъта:

– Барæ ма мин раттетæ, мæ тугъдон æмбæлттæ, сумахæн ма еу æхцæуæн хабар фегъосун кæнунæн... Советон Цæдеси Сæйраг Совети Президиум нæ Райгурæн бæсти цитгиндæр хуарзæнхитæ цнæ номдзуд тугъдон разамонгутæй кæмæн исаккаг кодта, уони 'хсæн æй уæ командæгæнæг инæлар-болкъон Плийи-фурт дæр...

Уотемæй Маршæл æхе разилдта Исси 'рдæмæ, рахъури ин кодта æма загъта:

– Зæрдиаг арфæ дин кæнун, мæ хæлар Иссæ Александри фурт, Ленини нæуæг орден æма Советон Цæдеси Бæгъатæри дуккаг Сугъзæрийнæ Стъалу дин лæвæрд ке æрцудæй, уой фæдбæл!..

Инæлартæ æма афицертæ иситадæнцæ, уотемæй сæ командæгæнæгæн сæ зæрдиаг арфитæ ракодтонцæ æмхузон æма дæргъвæтийнæ æрдзæфæй.

... Уæлахези кадæн цити бабадти фæсте æртæ æрдхуарди – Маршæл Чойбалсан, Советон Цæдеси дууæ хатти Бæгъатæр Плити Иссæ æма инæлар-лейтенант Цеденбал зæрдрохсæй исхизтæнцæ Китайи устур фарси сæрмæ æма уордигæй кастæнцæ сæ алфамбулай рауæнтæмæ. Исси зæрдæбæл æрлæудтæй тугъдон историй цау – Уæрæсе æма Япониий æхсæн 1904-1905 æнзти тугъд. Историй ка байзадæй, еци цаутæ æма хабæрттæ... Ляоянски операций инæлар-адъютант Куропаткини æнарæхстдзийнади фудæй Маньчжурий куд фæхходуйнаг æй уруссаг æфсад æма япойнаг маршæл Маркиза Ойяма æхецæй куд фæббоз æй... Порт-Артур, нуртæккæ советон тугъдонтæ Сурх туруса ке сæрмæ æрсагътонцæ, еци разагъди Порт-Артур... Мукдени операци... Цусима... Æма сæ уони еугурейдæр æримисгæй, барста сæ 1945 анзи советон æфсæдти тугъдон архайди хæццæ. Уæд, паддзахи доги, Маньчжурий тугъд ниддаргъ æй дууæ анзей бæрцæ, фал уæддæр паддзах æма æ инæлæртти æгудзæгдзийнади фудæй Уæрæсе фæммулд æй. Нур 1945 анзи, Япониий æфсад æма флот Советон Гæрзефтонг тухти нихмæ тохун еу мæйæ дæр нæ исфæразтонцæ.

РЕДАКЦИОН ФÆСДЗУРД

Дуккаг дуйнеуон тугъди цаути æма хабæртти кой æнæмæнгæ кæнун гъæуй, цæмæй сæ нури рæстæги тугъдмондæгтæ зононцæ æма син лæдæрд уа, сабурцæрæг адæмти цардиуагæ фудæнхи арти амæттаг бакæнунмæ ка багъавуй, е си, фиццагидæр, æхуæдæг фæууй æстъæлд. Уомæн æвдесæн – се 'лгъистаг фудмиути фудæй Германи æма Япони ци уавæри равзурдæнцæ, е. Уой фæдбæл æй нæ рагфидтæлти загъд: «Тухагор ка цæуй, е æхе тухæ дæр нæбал æрхæссуй…»

СЮНЬ-ЦЗЫ, древнекитайский философ: «Готовность пожертвовать собой ради выполнения долга есть основа поддержания жизни... Пусть даже человек от природы и обладает прекрасными свойствами и мудростью – он должен еще получить мудрого учителя и следовать ему, он должен выбирать себе в друзья хороших людей и дружить с ними...»

Вооруженные силы Китая - и гоминьдановские, и коммунистические - сыграли важнейшую роль в том, что японский агрессор увяз в войне и так и не отважился напасть на СССР. Армия Китая, 1940 г.

Советские военные специалисты в Китае.

ПОДДЕРЖКА С ВОСТОКА

Китай не дал Японии открыть второй фронт против Советского Союза

Игорь ЧЕРНЯК

В сентябре Китайская Народная Республика празднует 80-летие победы над японскими милитаристами. На торжества приглашен Президент России Владимир Путин, главы других государств. О том, какой ценой досталась Китаю победа, рассказывает бывший посол РФ в КНР, а сегодня зампред Комитета по международным делам Совета Федерации Андрей Денисов.

– Андрей Иванович, День Победы у нас стали широко отмечать с 1965 года, когда 9 мая было объявлено праздником. Хотя и после этого парады на Красной площади проводились только раз в 10 лет. С 1995 года они стали ежегодными, и лишь с 2008 года – с участием военной техники. А как День Победы празднуют в Китае?

– Война с Японией для китайского народа - так же, как и для народа Кореи, причем и КНДР, и Южной Кореи, – это как для нас Великая Отечественная. Раньше в Китае даже было распространено выражение «война сопротивления Японии за спасение родины», сейчас чаще называют антифашистской или антимилитаристской войной, но суть остается прежней.

Конечно, о победе вспоминали. Но такого праздника – Дня Победы – долгое время не было. Вскоре после капитуляции Японии в Китае началась гражданская война, которая в 1949 году завершилась победой Компартии во главе с Мао Цзэдуном. В начале года руководство КПК перебазировалось в Пекин, и 1 октября 1949 года была провозглашена Китайская Народная Республика. Остатки войск Гоминьдана и его политическое руководство откатились на Тайвань, где их наследники находятся до сих пор.

В те далекие годы были предложения провести десантную операцию, освободить Тайвань, но руководство молодой Республики решило отложить это на будущее. Потому что воевали много лет, главной задачей теперь ставилось восстановить страну. Но лозунг «Мы непременно освободим Тайвань» остается актуальным по сей день.

Десять лет назад, к 70-й годовщине капитуляции Японии, в Китае постановили: 3 сентября отмечать День Победы. Был проведен грандиозный военный парад с приглашением иностранных участников, в том числе и нашего парадного расчета. Во главе войсковых колонн проехали большие армейские грузовики, в кузовах которых сидели старые солдаты, люди преклонного возраста. Среди них были ветераны и Красной армии, и войск гоминьдановского Китая. На этот символический жест тогда обратили внимание все присутствующие.

– Считается, что Вторая мировая война началась 1 сентября 1939 года, когда нацистская Германия напала на Польшу. В СССР фашисты вторглись 22 июня 1941 года. А когда эта война началась для Китая?

– Вопрос о ее начале многократно обсуждался историками и в Европе, и в Азии. Да, принято считать, что роковая дата - 1 сентября 1939 года. В КНР всегда напоминали, что все началось гораздо раньше, причем на территории Китая: 7 июля 1937 года японцы спровоцировали инцидент со стрельбой на месте расположения китайских войск под Пекином.

Но есть еще одна дата – 18 сентября 1931 года. Тогда японские войска фактически взяли под свой контроль три провинции Северо-Восточного Китая, которые мы называем Маньчжурией. И создали там марионеточное китайское монархическое государство, восстановив Цинскую династию, прекратившую свое правление в 1911 году, когда в Китае произошла Синьхайская революция. Один из наследников этой династии по имени Пу И Айсинь Гиоро, или просто Пу И, был объявлен императором. Для Японии это было вожделенное «жизненное пространство», ей Северо-Восточный Китай был нужен как промышленная и сельскохозяйственная база. Потому некоторые китайские историки допускают, что точка отсчета, может быть, даже не 7 июля 1937 года, а 18 сентября 1931 года.

Так или иначе, но первые залпы Второй мировой войны прозвучали именно на Востоке. Во время празднования 80-летия Победы в Великой Отечественной войне 9 мая нынешнего года, в котором в качестве главного гостя участвовал Председатель КНР Си Цзиньпин, в выступлениях и нашего Президента, и других гостей отмечалось, что двумя главными театрами военных действий Второй мировой войны стали Западный – Европейский – и Восточный – Азиатско-Тихоокеанский. Для нас главным был Европейский. Хотя и на Восточном театре военных действий наше участие помогло завершить в августе 1945 года разгром милитаристской Японии.

– Известно о той большой военно-технической и экономической помощи, которую СССР оказал Китаю на протяжении всех лет его борьбы против японцев. По официальным данным, Москва поставила своему союзнику 1300 самолетов, 1600 артиллерийских орудий, 82 танка, 14 000 пулеметов, 110 000 винтовок, боеприпасы. Поставки шли через советскую Среднюю Азию в Синьцзян, а оттуда вглубь страны. Для этого СССР отремонтировал старые, а также построил новые дороги и аэродромы в китайских приграничных регионах. В 1939 году около города Урумчи заработал советский авиазавод, который за несколько лет произвел свыше 100 истребителей И-16. В общем, помогали очень много. И в КНР это оценили. В 1946 году жители Харбина написали Сталину благодарственное письмо с десятками тысяч подписей. Это письмо, написанное на красном шелковом свитке длиной 717 метров и шириной 35 см, находится в Центральном музее Вооруженных Сил РФ.

А какую помощь Советскому Союзу, противостоявшему Германии, оказывал Китай?

– Нашу помощь Китаю оценить проще, потому что она укладывается в цифры и документы. В частности, был подписан Договор о ненападении, у которого были и закрытые части. Выделялись довольно значительные суммы, порядка 250 млн долларов. Сегодня их, наверное, нужно увеличить в несколько раз, потому что доллар стал другой.

Но вы правы, главная наша помощь с 1937 по 1941 год – материальная. Это поставки самолетов, артиллерийских орудий, стрелкового оружия, боеприпасов. Героическую страницу в истории того периода войны вписали наши летчики. Всего в Китай было направлено 3 600 советских специалистов, в том числе 2 000 летчиков и авиатехников. Более 200 из них погибли в боях, 14 – получили высокое звание Героя Советского Союза.

Напомню о своеобразной перекличке с сегодняшним днем. В документах Генштаба РККА операция военной помощи Китаю 1937-1941 годов называлась «Операция Z». Та самая буква Z, которая нам известна по сегодняшним дням. Война в Испании в те же годы, кстати, была «Операцией Х». Главное - мы были единственными, кто помогал Китаю на том этапе войны.

Что касается помощи Китая нам. Здесь какие-то цифры довольно трудно выделить, хотя известно, что в качестве погашения долгов в СССР из Китая поступало стратегическое сырье, продукты, традиционные народные лекарства. А еще каучук, руды и концентраты вольфрама, олова, кобальта, хрома, цинка, марганца, хлопок, ткань, кожевенное и лекарственное сырье, чай, растительное масло, рис. В 1943 году с согласия тогдашнего китайского руководства три партии электроэнергетического оборудования из США, предназначенного Китаю по ленд-лизу, были перенаправлены американцами в СССР и использованы на советских военных заводах в Зауралье.

– Победителями во Второй мировой войне традиционно считаются СССР, США, Британия и Франция. Хотя, по рассказам, когда представитель Франции появился среди союзников на подписании акта капитуляции Германии, немецкий фельдмаршал Кейтель спросил: «А что, французы нас тоже победили?» Действительно, Китай среди четверки победителей выглядел бы логичнее.

Мемориал памяти советских воинов, сражавшихся за свободу и независимость Китая.

– Да, вооруженные силы Китая - и гоминьдановские, и коммунистические - сыграли важнейшую роль в том, что японский агрессор увяз в войне и так и не отважился напасть на СССР. Даже в самые тяжелые годы Великой Отечественной нам приходилось держать на Дальнем Востоке большую группировку войск, причем в отдельные периоды она доходила до трети общего состава вооруженных сил и никогда не опускалась ниже 15 процентов их численности. Благодаря информации советского разведчика Рихарда Зорге появилась возможность осенью 1941 года перебросить ряд дивизий с Дальнего Востока под Москву, что сыграло неоценимую роль в том, что мы смогли разбить немцев под Москвой. И это лишь один эпизод.

Военно-экономические возможности Японии не позволили ей совершить нападение на нас, воевать на несколько фронтов. И здесь велика роль Китая, который просто оттянул на себя японские вооруженные силы. Вот это главное.

Что же до победителей в войне… Да, мы помним о Тегеранской конференции в 1943 году, в которой участвовали Сталин, Рузвельт и Черчилль. Это была большая тройка. Но кроме нее была и большая четверка, и вот этим четвертым как раз был Китай. В том же 1943 году в Каире была встреча еще одной большой тройки – Рузвельт, Черчилль и Чан Кайши, где рассматривались вопросы завершения разгрома фашизма и сосредоточения сил на Восточном театре военных действий. Эти разговоры продолжились на Ялтинской конференции 1945 года, где наше военно-политическое руководство приняло решение о том, что после разгрома гитлеровской Германии мы будем готовы воевать с милитаристской Японией.

В то время американское руководство и военное командование с большим опасением относились к тому, что после вытеснения японцев с островов и государств Юго-Восточной Азии придется воевать на территории самой Японии и в Китае. США были готовы к десантной операции на острова, но в сухопутной войне на китайской территории они категорически не хотели участвовать, потому что, по расчетам их планировщиков, потери достигли бы миллиона человек. Отсюда их настойчивость в том, чтобы уговорить советскую сторону вступить в войну с Японией.

Такое обещание было дано. Наше руководство, лично Сталин прекрасно понимали, что Советский Союз должен быть победителем и на той стороне земного шара. В первую очередь для того, чтобы иметь возможность участвовать в дальнейшем послевоенном политическом строительстве в этой зоне.

Китай в 1945 году стал одним из создателей Организации Объединенных Наций и членом пятерки постоянных членов Совета Безопасности ООН. Это место до 1971 года занимали гоминьдановцы. В 1971 году законное место Китая в Совбезе ООН было возвращено КНР - при самой решительной поддержке Советского Союза. Несмотря на то что отношения с Китаем переживали не лучшие времена, тем не менее на нашей решительной позиции по восстановлению членства Китая в ООН это никак не отразилось.

– СССР потерял в Великой Отечественной войне 27 млн человек. США – 400 тысяч, Британия - примерно столько же. А какие человеческие и материальные жертвы в ходе Второй мировой войны понес Китай?

- В Китае официально принята цифра потерь - 31 млн, причем в основном это мирное население. Но есть оценки до 35 и даже 37 млн человек. Это несопоставимо с потерями других союзников СССР по антигитлеровской коалиции. Что касается материального ущерба, есть тоже цифра – 100 млрд долларов того времени.

– Как в Китае хранят память о погибших героях?

– Если иметь в виду наших летчиков, погибших в Китае, военных специалистов, а также тех, кто воевал в 1945 году в Маньчжурии, то в КНР к их памяти относятся с огромным уважением. В образцовом состоянии содержатся воинские мемориалы и кладбища, всего таких мест в Китае 82. Большинство на северо-востоке страны, но есть и вдоль реки Янцзы, в городах Ухань, Нанкин и других. И здесь мы можем только выразить благодарность нашим китайским соседям за бережное отношение к этой памяти.

Что касается своих героев, то в Китае традиции военных мемориалов не сложилось. Но есть уникальный памятник в городе Нанкине в центральном Китае. Там в декабре 1937 года японцы устроили дикую, бесчеловечную резню, за несколько недель просто убив до 300 тысяч человек, в основном мирных жителей. Изуверы просто соревновались, кто больше отрубит голов традиционными японскими мечами. Это ужасная страница, глубочайшая трагедия в истории Китая XX века. В Нанкине открыт величественный мемориал. Будучи послом России в КНР, я участвовал в проведении там траурных мероприятий. Должен сказать, что это для нас как, например, Пискаревский мемориал жертвам блокады Ленинграда. Примерно те же чувства испытывают наши китайские друзья, да и все, кто посещает мемориал – памятник народной скорби и напоминания об ужасах войны, которые не должны повториться.

Войска 1-го Дальневосточного фронта 24 августа 1945 года завершили освобождение в Корее города Пхеньян от японских оккупантов.

Вот что стало с Хиросимой после американской ядерной бомбардировки.

ПРОЩЕНИЮ НЕ ПОДЛЕЖИТ

В истории человечества, к великой печали, есть события, чудовищность которых ничуть не уменьшается, сколько бы времени не проходило. Такой остается по сей день и одна из страшных трагедий, которая произошла восемьдесят лет назад: 6 и 9 августа 1945 года американские бомбардировщики сбросили атомные бомбы на города Хиросима и Нагасаки. Разрушения и человеческие жертвы были колоссальными, и страшное эхо того ужаса, который потряс не только Японию, но и весь мир, не утихает до сих пор.

Каждый год в Японии проходят траурные церемонии, куда съезжаются делегаты со всего мира, включая, как ни странно, США. Однако ни одно американское правительство дл сих пор не принесло извинений за эти бесчеловечные расправы над сотнями тысяч ни в чем не повинных людей, даже несмотря на то, что в 2016 году президент США Барак Обама совершил официальный визит в Хиросиму. Каждый год в средствах массовых информаций мира появляются публикации в память той страшной трагедии. И в большинстве этих скорбных материалов неизменно озвучивается недоумение: сами японцы предпочитают не упоминать, что именно Америка виновата в бомбардировках Хиросимы и Нагасаки! В Стране восходящего солнца об этом просто не говорят, и все выглядит так, словно пылающие огненные шары, сровнявшие два города с землей, прилетели из ниоткуда. Что движет японцами в этой ситуации – доведенная до крайности политкорректность или страх маленькой страны, попавшей в зависимость от крупной военной державы? И еще – почему США не спешат извиниться за содеянный геноцид? Все эти вопросы, так или иначе присутствуют в размещенных в разных средствах массовой информации материалах о чудовищной трагедии, постигшей Хиросиму и Нагасаки.В частности, на сайте газеты «Комсомольская правда» (KP.RU. 05.08.2025 г.) размещен подобный материал, с которым и знакомим наших читателей.

ДУБИНА ДЛЯ СССР

– В Вашингтоне уже тогда не скрывали, что дело было не в наказании Японии за то, что она посмела унизить янки нападением на базу американского флота в гавайском Перл-Харборе в 1941 г., и за последующие четыре года тяжелых баталий на Тихом океане. Война и так шла к развязке.

Президент США Гарри Трумэн, сменивший неожиданно скончавшегося Франклина Рузвельта, самоуверенно заявил, узнав об успешном испытании в июле 1945-го атомного заряда в штате Нью-Мексико: «Теперь у меня есть хорошая дубина для этих русских парней!»

Надо было показать Сталину, чтобы тот не спешил считать себя триумфальным победителем фашизма в Европе, способным отныне вершить ее судьбы. Два ядерных гриба над японскими городами должны были стать сигналом Москве: умерьте амбиции, иначе то же самое может ждать и вас.

Однако всего через четыре года Советский Союз, благодаря легендарным разведчикам и потрясающим ученым, обзавелся собственной атомной бомбой, и американцам о залихватских угрозах пришлось забыть.

КТО ЖЕ БОМБИЛ?

Но смотрите, что происходит теперь. В прошлом году тогдашний премьер Японии Фумио Кисида на церемонии, посвященной годовщине атомной бомбардировки Хиросимы, выразил обеспокоенность по поводу ядерного оружия... России. При этом он не упомянул, что атомные бомбы на японские города сбросили США.

Кстати, тогда на эти памятные мероприятии впервые не были приглашены представители Российской Федерации и Республики Беларусь.

А глава Еврокомиссии Урсула фон дер Ляйен вообще пустилась в откровенную ложь. «Вы выросли на историях выживших, – обращалась она к японцам. – Я этого никогда не забуду, особенно в то время, когда Россия угрожает снова (! – Ред.) применить ядерное оружие. Это отвратительно, это опасно, а в свете Хиросимы – непростительно».

Урсула не дура, она - наш заклятый враг, поэтому знает – что, кому и зачем говорит. Даже когда нагло врет.

Но удивительное дело: не посмели бы эти политики выступать с подобными заявлениями, если бы население самой Японии не готово было бы благосклонно их воспринимать.

О том, почему жители Страны восходящего солнца смирились с тем, что их подвергли ядерному апокалипсису, KP.RU побеседовал с ведущим научным сотрудником Группы экономики и политики Японии Центра азиатско-тихоокеанских исследований ИМЭМО РАН Виктором Кузьминковым.

АМЕРИКА ДИКТУЕТ ВСЕ

– Как японцы могли простить Америке мгновенное убийство в двух городах 80 тысяч мирных жителей, а потом мучительную смерть от радиации еще сотен тысяч человек?

– Не то что бы простили, а, скорее, переосмыслили. Понимаете, все общественное самосознание нынешней Японии построено на том, что в жизни их страны ведущую внешнюю роль играют США.

Конституция 1947 года разработана при участии американцев, знаменитое японское «экономическое чудо» началось благодаря Америке – экономика поднялась на заказах времен Корейской войны. Безопасность тоже обеспечивают Штаты, тем более, что с Россией и Северной Кореей у Токио до сих пор нет мирных договоров. Да и с Китаем отношения далеки от дружественных.

В головы людям постоянно вбивается мысль: мы всем обязаны американцам. Поэтому обвинений США в ядерных бомбардировках там стараются избегать. И уж точно никто на официальном уровне не посмеет потребовать от Вашингтона извинений за случившееся.

– Но ведь устраивают же церемонии поминовения жертв этих трагедий...

– Да, но они не носят политического характера. Кстати, в прошлом году Нобелевская премия мира была присуждена японской ассоциации «Нихон Хиданкæ», объединяющей тех, кто выжил после ядерных ударов, за то, что она выступает против использования атома в военных целях. А вот правительство Японии так и не присоединилось к Договору о запрещении ядерного оружия.

Память – памятью, а политические реалии важнее. Америка – ядерная держава, и подвергать сомнению возможность использования ею этого козыря японцам нельзя.

«ЭТО НАМ ЗА ГРЕХИ»

– Даже сам факт, что бомбы сбросили именно американцы, тоже как-то стыдливо затушевывается. Говорят о действиях союзников... Молодежь-то знает, кто испепелил Хиросиму и Нагасаки?

– Знает, конечно. В школьных учебниках все написано предельно четко. Но вот трактовка... Мне приходилось беседовать с молодыми японцами. Так они утверждают: эти бомбардировки стали как бы наказанием для Японии за то, что она творила в Азии в ходе Второй мировой войны. Мол, мы, японцы, должны были испытать это, чтобы понять, в чем мы были не правы, и больше не поддаваться искусу милитаризма. Это официальная идеологема.

– Они искренне в нее верят?

– Многие – да. Правда, милитаризм потихоньку возрождается, но теперь в тесном союзе с США. Военные расходы растут, а в прошлом году премьер Кисида впервые не принес извинений азиатским народам за причиненные страдания во время войны. До этого все японские премьеры обязательно извинялись.

СДАТЬСЯ ЗАСТАВИЛИ РУССКИЕ

– Япония все равно бы капитулировала в 1945-м. Что - без ядерных атак японцы не осознали бы свою вину за агрессию и военные преступления? Вот Германия же раскаялась...

– Документы свидетельствуют, что в императорской Ставке бомбардировки Хиросимы и Нагасаки лишь приняли к сведению, о прекращении борьбы речь не шла. Японские коллеги говорили мне, что решающим фактором стало вступление в войну СССР 8 августа. Вот тогда стало понятно, что все проиграно.

Они ведь просили, чтобы мы были посредниками в мирных переговорах с американцами. А когда им отказали и начались боевые действия в Маньчжурии, японцы тут же заявили, что принимают все требования к ним, сформулированные на Потсдамской конференции. И 2 сентября подписали акт о капитуляции.

А что касается сброшенных атомных бомб, то США было необходимо испытать новое оружие, и уже потом, чтобы оправдать это, они привязали к своим бомбардировкам решение Токио сдаться. Кстати, и сами японцы в разговорах признают, что на них просто поставили жуткий эксперимент.

НИ КАПЛИ РАСКАЯНЬЯ

«80 лет назад атомная бомба спасла бесчисленное количество жизней, но теперь мы должны защищаться от ядерного оружия...

Мы использовали бомбу, чтобы положить конец ужасной войне, а не для того, чтобы господствовать над Европой или в других циничных целях...

Атомная бомба сыграла миротворческую роль в ужасном конфликте, унесшем жизни миллионов людей».

Газета The New York Times, 1 августа 2025 г.

Советские войска 26 августа 1945 года завершили освобождение Южного Сахалина от японских захватчиков.

Мужик жалуется:
– Клопы в диване достали!
– А вы пробовали диван на мороз выносить?
– Пробовал. Они его обратно заносят.

***

Боже, сделай так, чтобы завтра была суббота!
– Сын мой, я выполню твою просьбу, но в пятницу.

***

– Доктор, посмотрите вот этого больного.
– Да что я, больных не видел, что ли?!

***

– Вы любите лук?
– До слез!

САУ ХÆЛÆРДЗИ

Хæлæрдзи хауй дорсæтгути (камнеломковых) къуармæ. Æ къотæрти бæрзæндæ хъæртуй 1-1,5 метремæ. Æ зæнгæй къалеутæ кæмæн рацæунцæ, уæхæн бæласæ нæй. Гъо, фал аци рæнгъити финсæг 1940 анзи Сæйраг Тяньшани хуæнхти фæууидта агъазиау бæласхузæ ка адтæй, сау хæлæрдзий уæхæн хузтæ дæр. Сæ бæрзæндæ адтайдæ 3-4,5 метри æма уæхæн бæлæстæй æртониуонцæ 2-3 къибилай гагатæ. Уæхæн хæлæрдзи ма фæууидтон Бæрзæфцæги дæллæй Хъоди коми дæр. Уоми устур доррæдзæгъдтæбæл задæй æма нур дæр фæууинæн ес бæласæнгæс уæхæн агъазиау хæлæрдзитæ. Уомæ гæсгæ, æвæдзи, хæлæрдзий райгурæн бунæттæ ‘нцæ Кавказ æма Тяньшани хуæнхтæ.

Берæ ахургæндтæ куд бафеппайдтонцæ, уотемæй сау хæлæрдзи циуавæр мæрон климатон уавæрти зайуй, уомæ гæсгæ си фæууй 4-12 проценти сæкæр, 2,9-3,8 проценти уæгъдебарæ тауæггæдтæ, 4 процентей бæрцæ пектини бауæргъæдтæ, 0,39 – 1,4 проценти азоти бауæргъæдтæ, 0,33-049 проценти æлдугъон (дубильные) бауæргъæдтæ, 0,60-0,95 проценти фунук.

Хæлæрдзий гагатæ хуарз æнцæ хуфæг, цæсти незтæ æма ахсæнтъæнгти незтæ дзæбæх кæнунæн. Уой туххæй хуæрун гъæуй нæуæгтунд гагатæ, æ сифтæ æма къубæрттæй фунх дон. Æ сифтæй ин ахид пайда кæнунцæ хуæргæнасæ цæхгун кæнгæй. Гагатæй аразунцæ вареннæ, наливкитæ, желе, сæнæ, ликертæ æма æндæртæ.

Тæккæ хъазардæр æй, сау хæлæрдзий гагай цингай нихмæ ци **витамин С** ес, е. Æ муггаг æма кæми зайуй, уомæ гæсгæ гагати 100 граммеми еци витамин фæууй 100-400 мг. Мандарини хæццæ рабаргæй си **витамин С** си ес 2,5-3 хатти фулдæр, хъалгъæнæй 3,5 хатти фулдæр, мæнæргъæй ба 8,16 хатти фулдæр. Сау хæлæрдзий еци дессаги менеугутæ зудтонцæ раргдзаманти дæр. Адæймаг хумæтæги не ‘взурста гъæддаг зайæгойти хуæздæр хузтæ æма сæ кодта хæдзарон. Нæ республики сау хæлæрдзи зайун кæнунцæ, рæзи куст ка уарзуй, уæхæн хецæн адæймæгутæ.

Къотæрæнгæс гагарæзæй уалдзæг тæккæ раздæр сау хæлæрдзи базмæлуй. Гъар рæстæг 5-8 градусмæ ку исхъæртуй, уæд æ къубарæ райдайуй нæрсун æма ихæлун. Уомæ гæсгæ къотæртæмæ зелуни кустitæ гъæуй рагацау райдайун. Фариккон талати 1,2 кенæ 1,3 хаййи гъæуй фæццубурдæр кæнун, лæмæгъ къалеутæ ба бустæгидæр ракъуæрун. Хуарз рæзæ хæссæг анздзуд къалеутæй еу къотæри 4-5-æй фулдæр ниууадзун не ‘нгъезуй. Уой фæсте ралух кæнунцæ 6-7-анздзуд къалеутæ, уомæн æма фæззæронд унцæ, тиллæг хуæрз минкъийæй æндæр нæбал ратдзæнæнцæ.

Хæлæрдзи æхсæдгæй æнæмæнгæ расагъæс кæнун гъæуй, цæмæй алли къалеуæн дæр фагæ уа хори рохс. Уой хæццæ син сæ рæбунтæ искæдзос кæнун фæгъгъæуй хæмпæлгæрдæг æма бугътæй, уæдта сæмæ базелун гъæцæнтæй. Алли къотæрбæл дæр гъæуй никкæнун 40-50 грамми аммиаки селитрæ, кенæ ба 3 къотæребæл еу къибила фунуки хæццæ тæнæг фагус æма бундзæфхади алliварс 8-10 см æрфæн мæрæ ниффæлмæн кæнун.

Сау хæлæрдзи уомæл уарзагæ ‘й. Сор мæрæ æма сор уæлдæф ин бæззунцæ. Æ уедагæ дæр æй уæлæнгай.

Уомæ гæсгæ ‘й аразун гъæуй гъæздуг мæри. Ци мæри ‘й аразæн, е гъæуама уедæгти ирæзтæн фадуат дæтта, фагæ си уа уомæладæ.

Сау хæлæрдзийæн ахид æркæлуй æ деденæг. Е уарун бæнтти фуд фæууй, уæлдайдæр деденæг æфтаун афонæ ку фæууаруй, кенæ асуст рæстæги фудæй мудибиндзитæ лæгъуз ку фæттæхунцæ æма ругдзуд хуарз ку не ‘рцæуй, уæд.

Деденгутæ æрæзгъæлунцæ, зайæгойтæмæ лæгъуз зилд ку цæуа, уæддæр. Цæветтонгæ, хæлæрдзитæн сæ сортмæ гæсгæ еуейти деденæгæн æ ругфæдтæй иннетæ арф æнцæ деденкъурфи, иннетæ уæлæнгай.

Хæлæрдзи аразгæй, рагъуди кæнун гъæуй æма аразун гъæуй, кæрæдзей хуарз ка ругдзуд (опыление) кæна, уæхæн муггæгутæ. Хуæздæртæбæл нимад æнцæ мах мæрон-климатон уавæрти Лия плодородная, Боскопский великан, Восьмая Девисона, Голиаф, Крупноплодная, Отборная, Память Мичурина.

Цæмæй хæлæрдзий къотæр хуарз рауайа, уой туххæй ибæл косун гъæуй 3-4 анзи, 16-18 алли кари талатæ си куд уа. Еугуремæй фулдæр тиллæг дæттунцæ 2-3- анзиккон талатæ.

Куддæр гагатæ тунд æрцæунцæ, уотæ къотæр райдайуй нæуæг къубарæ аразун æма еци куст фæццæуй сауæнгæ фæззæгмæ. Еци, цæстæй нæуингæ, кусти рæстæг равзурунцæ генеративон (гагадæттæг) æма вегетативон (рæзæдæттæг) къубæрттæ. Нивæбæл зилд ку нæ цæуа къотæртæмæ, уæд федæни тиллæг уодзæнæй бæрæг минкъийдæр, уæдта талатæ дæр рæзæ нæ ратдзæнæнцæ. Уотæ цæмæй ма рауайа, уой туххæй къотæртæмæ сæрдæ æма фæззæги хуарз базелун гъæуй. Уедаг рæбунти мæри еу квадратон метрмæ бахæссун гъæуй 20 грамми аммиаки селитрæ, 30 грамми суперфосфат, 15 грамми калийи цæнхæ, зæронд фагус ба 3-4 анземæ еу хатт 2-3 килограмми. Гъæцæнтæ мæрæмæ бахæссун æнгъезуй æ искъахуни размæ. Уомæй уæлдай уалдзæг деденæг ракалунæй 15-20 бони раздæр, кенæ фæстæдæр бахæссун гъæуй квадратон метри фæзуатмæ 15-20 грамми азот.

Алли анз дæр, гагатæ ци къалеутæбæл гъæуама æрзайа, уони фæгъгъæуй ½, ¼ фæццубур кæнун – иннæ къалеутæ ба ралух кæнун.

Нæ республики æрдзон уавæртæ хинцгæй, сау хæлæрдзи аразунæн хуарз æнцæ фæззæги мæйтæ октябрь æма ноябрь, уалдзæги ба мартъи æма апърел. Ниййаразуни размæ мæрæмæ базелунцæ гъæцæнтæй. 100 квадратон метри фæзуатбæл никкæнунцæ 300 кг æмбуд фагус, 3 кг азоти гъæцæнтæ, 4-5 кг суперфосфат æма 1,5-2 кг калийи цæнхæ. Хуарз сæ исхæлæмулæ кæнунцæ æма еу белгоми æрфæн искъахуни размæ æмвæтæнæгæй никкæнунцæ мæрæбæл. Рæзикустгæнгутæ еци гъæцæнтæ ахид никкæнунцæ, хæлæрдзи ци къагъди аразунцæ, уоми. 30-40 см æрфæн 50-60 см уæрхæн къагъди никкæнун гъæуй 3-5 кг æмбуд фагус, 30-40 гр. суперфосфат, 15-20 гр. калийи цæнхæ. Тала аразун гъæуй, æ уедæгти къобалгонд 8-10 см æрфæн зæнхи куд уа, уотæ. Уой фæсте ибæл никкæнун гъæуй 4,5 литри дон. Къотæртæ кæрæдземæй гъæуама уонцæ 1-1,25-1,5 метри идарддæр арæзт.

Рæзикустгæнгутæ ахид нæ фæззонунцæ, аразæн æрмæг кæми иссеронцæ, уой. Беслæни, Дигори æма Мæздæги питомниктæ уæхæн куст нæ кæнунцæ. Фал си къалеутæ ракорун æнгъезуй. Кæронбæттæни зæгъун уой, æма аразæн æрмæгбæл гъæуама косонцæ рæзикустгæнгутæ сæхуæдтæ. Циуавæр мадзæлттæй фулдæргæнгæ ‘нцæ гагарæзи къотæртæ, уой туххæй ба бæлвурддæр базонæн ес, аци уацхъуди автор ци киунугæ ниффинста «Ягодные культуры», зæгъгæ, уомæй.

ЦГЪОЙТИ Иосиф,
гъæууонхæдзарадон наукити кандидат.

РАСАГЪÆС КÆНАЙТÆ!..

Нæ газеткæсгутæй аййевади аллихузон къабæзти хабæрттæ æма цаути хæццæ еуцæйбæрцæдæр зонгæ кæмæн æнцæ, етæ, махмæ гæсгæ, дзуапп раттунгъон уодзæнæнцæ, мæнæ дæлдæр ци фарстатæ мухур кæнæн, уонæбæл.

1 **Алæмæти искурдиадæгин хузæгæнгутæй ка исразæнгард кодта номдзуд хузæгæнæг Винсето ван Гоги 1890 анзи æ зундгонд хузæ «Прогулка заключенных» исфæлдесунмæ?**

а. Гюстав Курбе. б) Густав Климт. в. Гюстав Доре.

2 **Александр Пушкини роман «Капитанская дочка»-йи ци цаутæ æвдист цæунцæ, етæ ‘рцудæнцæ Уæрæсей зæнхкосгути исистадæй еуей рæстæги, кæцимæн разамунд лæвардта…**

а) Степан Разин. б) Иван Болотников. в) Емельян Пугачев.

3 **Нæ фидибæстон киноаййевади анзфинсти зингæ бунат ци кинонивтæ ахæссунцæ, уони нимæдзи ‘нцæ «Республика Шкид» æма «Интернационал». Нерæнгæ дæр ма изæлуй уонæн сæрмагондæй финст музыкæ дæр, кæций ниффинста зундгонд советон композитор…**

а) Родион Щедрин. б) Сергей Слонимский. в) Тихон Хренников.

4 **Таурæхъаг граф Калиостри ирисхъи хабæртти хæццæ киунугæкæсгути номдзуд финсгутæй ка базонгæ кодта æ роман «Джузеппе Бальзамо»-й?**

а. Александр Дюма. б) Виктор Гюго. в) Оноре де Бальзак.

5 **Владимир Маяковскийи æмдзæвгитæй еуей лирикон хъайтар циуавæр музыкалон мийдауæнæн исбæлгъардта, еумæ цæрæн, зæгъгæ?**

а. Флейтæ. б) Скрипкæ. в) Контрабас.

6 **Номдзуд советон поэт Александр Твардовскийи зундгонд поэмæ «Василий Теркин»-и хъайтар Устур Фидибæстон тугъд фæуунбæл циуавæр æфсæддон цини исæмбалдæй?**

а. Капитан. б) Ефрейтор. в) Лейтенант.

7 **Литературон хъайтартæй берети нæмттæ уоййасæбæл цæрæццаг разиндтæнцæ æма сæ хонун райдæдтонцæ царди аллихузон уодварнон фæззиндтитæ. Æма Николай Гоголи уадзимисти хъайтартæй кæций номæй хонун байдæттонцæ неци архайæг æма айдагъдæр бæллунтæмæ тулаваст адæймæгути?**

а) Собакевич. б) Ноздрев. в) Манилов.

8 **Сувæллæнтти кинонивæ «Нæ ресуй гъæдкъуæрæн æ сæр» («Не болит голова у дятла») фæууидтайтæ? Мадта зæгъайтæ, уой сæйраг хъайтар æвдæймагкъласон Сева Мухин циуавæр музыкалон мийдауæнæй гъазунбæл ахур кæнуй?**

а) Цæвгæ æвæрдæ (ударная установка). б) Фортепьяно. в) Гавайаг гитарæ.

Дигорæ
Республикон дзиллон æхсæнадон-политикон газет «Дигорæ».
Сæйраг редактор: САКЪИТИ Э. Б.

Газет исаразæг æма уадзæг: РЦИ-Аланий мухури æма дзиллон коммуникацити гъуддæгути фæдбæл Комитет. 362003, РЦИ-Алани, г. Дзæуæгигъæу, Димитрови гъæунгæ, 2.

Редакций адрес: 362015 РЦИ-Алани, г. Дзæуæгигъæу, Къостай номбæл проспект, 11, 6-аг уæладзуг.
Тел.: 25-22-56 (факс), 55-08-16; 25-93-00.
E-mail: gazeta-digora@inbox.ru.
Нæ газети сайт: http://gazeta-digora.ru.

Газет регистрацигонд æй бастдзийнади, хабархæссæг технологитæ æма дзиллон коммуникацити сфери Федералон служби Управлений РЦИ-Аланий. Рег. номер ПИ №ТУ15-00141, 2017 анзи 14 апърели. Газет мухургонд æрцудæй АБÆ «Рауагъдадæ «Хонсайраг регион»-и. 357600, г. Ессентуки, гъæунгæ Никольская, 5а.

Газет цæуй къуæре еу хатт – геуæргибони.
Рафинсуни индекс: **73946.**
Тираж **570.** Заказ **№ 1823** .
Мухурмæ гъæуама финст æрцæуа – 17.00; 22.08.2025.
Мухурмæ финст æрцудæй – 17.00; 22.08.2025.

Нæ газетæй ист æрмæгæй пайда кæнун æнгъезуй, нæ редакций аразийæй. Уæдта гъæуама бæрæггонд уа, нæ газетæй ист ке æй, е.
Финстæгутæ, къохфинститæ, хузтæн рецензи нæ дæттæн, уæдта сæ автортæмæ дæр фæстæмæ не ’рветæн.
Газети ци æрмæгутæ рацæуа, уонæбæл бæрнондзийнадæ хæссунцæ сæ автортæ.